Фінансується Європейським Союзом

EU4Culture

Департамент культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради

The Historic Centre of Odesa unesco World Heritage Site

піксельовані реальності

Культурні потреби одеситів та уявлення про одеський міф

Звіт соціологічного дослідження, грудень 2023 р.

GOETHE INSTITUT

ČESKÁ CENTRA CZECH CENTRES

INSTITUT FRANÇAIS Géorgie

DANSK KULTURINSTITUT DANISH CULTURAL INSTITUTE

Культурні потреби одеситів та уявлення про одеський міф

Звіт з дослідження культурних потреб одеситів та їхніх уявлень щодо локального міфу міста, що було підготовано та проведено ГО «Сприяння міжкультурному співробітництву» у грудні 2023 року на замовлення ГО «Піксельовані Реальності» у партнерстві з Департаментом культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради в рамках проєкту «Підтримка реалізації Стратегії культурного розвитку Одеси», фінансується ЄС в рамках проєкту EU4Culture.

Одеса
2024

Зміст

Передмова ... 3
Вступ ... 4
Методологія дослідження ... *5*
Культурні потреби одеситів ... 8
Дозвіллєві практики ... *8*
Культурні заходи та заклади в Одесі ... *10*
Візити за останній рік ... 10
Бар'єри для відвідування культурних закладів та заходів ... 13
Неактуальні та неприйнятні заходи та заклади ... 18
Чого бракує в Одесі та по районах ... 18
Інклюзивне середовище ... 22
Пропозиції щодо локацій для креативних просторів ... 23
Історико—культурні міфи міста та культурна спадщина ... 25
Знакові місця, особистості та події ... *25*
Асоціації з місцями ... 25
Асоціації з особистостями ... 26
Визначальні епохи та події в історії Одеси ... 28
Культурна спадщина Одеси ... *32*
Нематеріальна культурна спадщина ... 33
Загрози для збереження спадщини ... 35
Спадщина часів російської імперії та радянського союзу ... 38
Одеські міфи та запит на їх оновлення ... *42*
Міфи одеського колориту ... 43
Бандитська Одеса ... 44
Туристичне та курортне місто ... 44
Міф про особливість та окремість Одеси ... 46
Негативні міфи ... 47
Національна та культурна приналежність міста ... 48
Висновки ... 56

Передмова

У листопаді та грудні 2023 року наша команда провела дослідження культурних потреб одеситів та їхніх уявлень щодо локального міфу міста. Звіт громадської думки є частиною проєкту «Підтримка реалізації Стратегії культурного розвитку Одеси», фінансується ЄС в рамках проєкту EU4Culture.

Соціальне опитування є важливим для розробки стратегії з ряду причин. По—перше, досліджень у цій галузі, що концентрувалися б на Одесі проведено за останні 10 років дуже мало.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну в Одесі суттєво змінився склад населення. Частина людей емігрувала, частина стала переселенцями, а частина переїхала в місто з інших регіонів України. Це призвело до появи нових потреб і уподобань у сфері культури.

Російська пропаганда намагається включити Одесу у свій міф про «російський світ». Це робить важливим розуміння закріплених уявлень, щоб формувати власний питомий образ міста.

Ми також задумувались про потребу в децентралізації культурних послуг у спальних районах та перспективи розширення туристичного та культурного сезону на цілорічний.

Одесити бачать своє місто українським, європейським і мультикультурним. Вони не хочуть, щоб Одеса асоціювалася з російським світом, бандитизмом, кланами та корупцією.

Завдяки опитуванню ми змогли виявити та порівняти популярність міфів про місто:

- Одеса як Місто моря та сонця, Місто туризму та гарного відпочинку, Місто смачної їжі та гарних ресторанів є найсильнішим міфом і має найбільшу популярність серед одеситів.
- Міф Бабелівський та Міф Жаботинського — Міф про Одесу як бандитське місто та Міф про Одесу як місто творчості та високої культури. Ці два міфи конкурують між собою за популярністю.

Результати дослідження ляжуть в основу Стратегії культурного розвитку Одеси. Вона охоплюватиме заходи щодо розширення культурної пропозиції, зокрема в районах міста, розвитку культурного туризму та підвищення обізнаності про одеську культурну спадщину.

Ми сподіваємося, що вже у наступному році цей документ стане в пригоді культурно—креативному сектору Одеси для своїх проєктів у місті.

Вступ

В умовах військової агресії росії, на тлі донесення правдивої інформації про події в Україні, можна спостерігати небувале зростання інтересу передусім до соціокультурних маркерів українського народу: свідомості, ідентичності, цінностей, ідеалів, сенсів, поведінки тощо.

Якщо на хвилину відволіктись від нашого сьогодення, то відзначимо, що зростання наукового інтересу до досліджень різних типів територіальної ідентичності (ідентичність регіонів, міст, мікрорайонів тощо) пояснюється специфікою процесів сучасності, на які вплинули глобалізація та інформатизація суспільства. Мануель Кастельс наголошує на актуальності локальних ідентичностей, особливо в умовах інформаційного суспільства, «коли світ стає занадто великим, щоб бути контрольованим, а соціальні суб'єкти прагнуть зменшити його назад до розміру, що осмислюється, коли люди прагнуть згадати свою історичну пам'ять».

Очевидно, що локальні ідентичності є невід'ємним атрибутом сучасного соціокультурного простору. Вони мають серйозний і різнопланновий потенціал для свого розвитку. Це своєрідні «малі бренди», які роблять соціокультурний «ландшафт» сучасної України унікальним і неповторним.

Дослідження соціокультурних характеристик феноменів локальної ідентичності необхідні для розуміння принципів і напрямів їх трансформації, для різнобічного аналізу соціокультурних процесів у просторі сучасних регіонів, для практики соціальної діагностики та соціокультурного проектування ментального середовища локальних ідентичностей, а у ширшому масштабі — для розуміння тенденцій та напрямків динаміки розвитку сучасного українського соціуму.

Формування міської ідентичності зазвичай відбувається кількома каналами. Серед них — практики регулювання соціальної взаємодії людей, осмислення та міфологізація історії свого міста, його значення в минулому і сьогоденні своєї країни, образу групового минулого. При цьому важливо наголосити, що міф розуміється не як ілюзія чи обман.

У 1996 р. британський дослідник Крістофер Флад запропонував визначати міф як «ідеологічно марковану оповідь, яка претендує на статус справжнього уявлення про події минулого, сьогодення та прогнозованого майбутнього і сприйнята соціальною групою як вірна в основних рисах».

Отже, міф спрямований передусім на передачу історичної пам'яті

спільноти, його функція полягає у передачі та спрощенні складних, історичних, контекстів за допомогою скорочення змісту до оповідальних чи образних форм посередництва. Основу уявлення минулого (читай міфу) становить наратив, що має сюжет, заснований на ланцюжку пов'язаних між собою історичних подій.

Серед регіональних міфів часто зустрічаються міфи про «державу в державі», покликані доводити її унікальну природу, міфи про особливу історичну місію регіону, міфи про особливий народ, що населяє територію, що досліджується, міфи про «своїх» і «чужих», міфи про «культурні події» і так далі.

Вирішальним фактором для міфу є його можливість відтворюватися в суспільстві і, таким чином, залишатися укоріненим у колективній свідомості. Завдяки лінгвістичним та фізичним трансформаціям, значення, властиве міфу з'являється знову і знову. Таким чином, міф — це феномен сприйняття, який завдяки процесам запам'ятовування та емоційним відтінкам власне і стає міфом. І тут вже питання змістовної правдивості міфів не є завжди актуальним, адже, незалежно від того, чи є міф історично підтвердженим, він передається далі, він несе собою собі деяку інформацію і, таким чином, реально існує у суспільстві.

Мета цього дослідження — виявити культурні потреби одеситів та їх уявлення щодо локального міфу міста.

Завдання дослідження:

- описати дозвіллєві та культурні практики одеситів;
- виявити основні бар'єри для задоволення культурних потреб в місті;
- описати бачення одеситами історико—культурного міфу міста;
- з'ясувати, що одесити вважають культурною спадщиною міста та які підходи мають бути до її збереження;
- виявити запит або відсутність запиту на зміну історико—культурного міфу.

Методологія дослідження

Традиційні методи, якими проводяться опитування «віч—на—віч», вже декілька років не працюють. Пов’язано це з деякими факторами: під час війни відбувся великий зсув, переміщення людей, зміна соціально—демографічного складу країни. Окремо варто згадати про фактор небезпеки для інтерв’юерів та респондентів під час повітряної тривоги. З усім тим, зараз також потрібно забезпечити рівну вірогідність попадання до вибіркової сукупності кожного

громадянина країни, але під час війни це дуже складно зробити. Саме тому соціологи (щоправда, вже набувши схожий досвід під час COVID—19 пандемії) звертаються до телефонних опитувань, опитувань за допомогою сучасних інструментів, намагаються скоротити анкети, змінюють методологію та доповнюють один метод іншим. Наша команда не є унікальною в цьому питанні, тому дослідження складається з двох компонентів: проведення фокус-груп на першому етапі і репрезентативного опитування одеситів на другому.

На першому етапі дослідження протягом 5—12 листопада 2023 року було проведено 4 фокус-групи: по одній з представниками 4 адміністративних районів міста (Київський, Пересипський, Приморський, Хаджибейський). Загалом у фокус-групах взяло участь 43 особи. Для забезпечення різноманіття думок та досвіду у кожній фокус-групі брали участь:

- як жінки, так і чоловіки;
- люди різних вікових категорій (18—35, 36—60, 60 і старші);
- представники різних сфер зайнятості та професій (підприємці, пенсіонери, студенти, представники громадянського суспільства, працівники бюджетних установ, кваліфіковані та некваліфіковані робітники, працівники сфери послуг та креативних індустрій).

Рекрутинг відбувався декількома етапами: по—перше, учасники заповнювали анкети, де зазначали свої соціально—демографічні дані, місце проживання, контактні дані. Набір анкет здійснювався методом «снігової кулі», розповсюдженням інформації у соціальних мережах, Viber та Telegram спільнотах, до рекрутингу було залучено голови ОСББ Одеси, також партнерів проєкту «Школа культури сусідства», які мали можливість додатково розповсюдити інформацію. Після наповнення масиву кількістю бажаючих більш ніж 300 анкет рекрутери команди проводили персональне телефонне інтерв'ю та запрошували для участі людей, які підходять по квоті (стать, вік, тривалість проживання в Одесі та наміри проживати щонайменше рік, професійна діяльність і так далі).

Цей етап (фокус-групи) дозволив глибше зрозуміти досвід учасників, різноманіття проблем та поглядів щодо питань цього дослідження та обговорити чутливі питання. Ґрунтуючись на висновках, що були отримані під час фокус-групових дискусій дослідники доопрацювали анкетний опитувальник для кількісного етапу дослідження.

На другому етапі дослідження протягом 1—10 грудня 2023 року було опитано 800 мешканців міста Одеси *(жителі міста та ВПО від 18 до 65 років, що*

живуть у місті понад рік та збираються жити тут понад рік). Формування вибірки та збір даних забезпечувався ratingbot.ua.

Результати є репрезентативними на рівні міста Одеса, вибірка побудована на рівні районів міста (Київський р—н – 192 респондентів, Хаджибейский р—н — 196 респондентів, Приморський р—н — 198 респондентів, Пересипський р—н — 214 респондентів), згідно зі статистичними даними od.ukrstat.gov.ua на початок 2022 року, за показниками віку (старші 18 років) та статі.

Варто зазначити, що принципова проблема полягає у неможливості достовірно оцінити параметри генеральної сукупності, якщо йдеться про населення України загалом. Виконання цього завдання й раніше було доволі проблематичним через постійне відкладення перепису населення. Наразі ж навіть та орієнтовна соціально—демографічна модель, що до війни була покладена в основу побудови вибірок опитувань, не може бути базою для широкого конвенційного підходу, який використовувався українськими дослідниками. У такій ситуації соціологічна спільнота прийняла прагматичне та, ймовірно, єдине конструктивне рішення — спиратися на ідеальну модель генеральної сукупності, що відповідає параметрам, які використовувалися до 24 лютого 2022 р. (https://i—soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket—vijna…2022dlya—tipografiivse.pdf ., стор.22).

Метод дослідження: онлайн опитування (Computer Assisted Web Interviewing) з використанням нової технології RatingBot, із запрошенням респондентів до участі в опитуванні у месенджерах Telegram та Viber, на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів;

Опитування проводилось цифровим інтерв’юером RatingBot, сервісом створення чат—ботів у месенджерах Telegram та Viber, який був розроблений для ГО «СМС». Залучення респондентів відбулося завдяки випадковій генерації мобільних телефонних номерів та розсилання на них смс—повідомлень з індивідуальними посиланнями з запрошенням до опитування. Бот автоматично контролює набрану квоту за завданнями, які були сформовані до початку дослідження. Додатково перевіркою інструменту для цього проєкту є функція додавання опції отримання GPS—координат респондента, що надає додаткові можливості контролю даних, які надає користувач.

Стандартне відхилення показників репрезентативності вибірки (довірчий інтервал) +/— 2,4%.

Культурні потреби одеситів

Дозвіллєві практики

За результатами кількісного опитування, найчастіше свій вільний час мешканці Одеси проводять наступним чином: спілкуються з родичами/друзями — 33,6%, гуляють біля моря — 28,8%, дивляться ТВ програми — 28,4%, прогулюються парками Одеси — 27,8%. Відвідують культурні заходи 6,6%. Найменш популярним різновидом дозвілля виявилися візити до ресторанів та кафе (3,8%). *(Більш детально див. малюнок нижче)*.

Учасники фокус-груп розповідають, що проводять своє дозвілля досить різноманітно. Більшість намагаються провести свій вільний час на свіжому повітрі: гуляти біля моря, в парках *(що корелює із результатами анкетування*). Також деякі учасники зазначають, що займаються спортом та східними практиками на вуличних спортивних майданчиках, відвідують тренажерну залу, грають у футбол, катаються на велосипедах (*але зазначимо, що стан велодоріжок, на думку респондентів дуже поганий*).

Власники домашніх тварин також проводять багато вільного часу на вулиці, вигулюючи собак. Деякі мешканці Одеси стверджують, що під час дозвілля вони читають, дивляться кіно, малюють (картини за номерами). Також окремими респондентами було зазначено, що вільний час вони приділяють родині, вихованню дітей та онуків.

Власники приватних будинків зазначають, що у вільний час вони займаються городом та благоустроєм придомової території.

Окремі респонденти в якості дозвіллєвих практик відвідують психологічні тренінги. Також декілька одеситів вказують, що відвідують культурні та освітні заходи в свій вільний час. Також було зафіксовані поодинокі наступні дозвіллєві практики: відвідування СПА та «ремонт—як хобі».

> *«Із собачкою гуляємо. У парку близько 11 лікарні. Діти наші поїхали, а ми з дружиною залишилися в приватному будинку — іноді в городі покопаємося, підстрижемо і зберемо щось, що виросло. Квіточки. Біля будинку прибудинкова територія на нас частково і все там також доводиться робити самим»*
>
> (мешканець Пересипського району).

> *«Малюю картини за номерами. Ходжу в БФ «Серця в долонях», це для багатодітних та матерів—одиначок, була там на малюванні та на диханні»*
>
> (мешканка Київського району).

> *«Прогулюємось сім'єю містом, парком Шевченка, читаю літературу різну»*
>
> (мешканець Приморського району).

Протягом фокус-груп учасники розповідали, що практикують відвідування ТРЦ Одеси в якості сімейного відпочинку.

> *«Їжджу до Київського району до Сіті—центру, бо там набагато більше розваг для дитини — лазилок, «Баранчик Шон», контактний зоопарк. Такий вихід на цілий день. Там і в кіно можна сходити і магазинами походити і поїсти»*
>
> (мешканка Київського району)

Варто акцентувати увагу на думці представниці Хаджибейського району, яка має власний погляд на відпочинок в сучасних умовах:

> *«Я взагалі не розумію, що таке відпочинок зараз. Якщо це не глибокий сон. Я зранку була на мітингу і вважаю, що я відпочила. Я дуже багато кіно дивлюся. А в кіно я ходжу лише на українські фільми. З початком війни я почала більше читати. І думаю, що скоро ж буде відключення світла і знову почну читати!»*
>
> (мешканка Хаджибейського району)

Культурні заходи та заклади в Одесі

Візити за останній рік

Під час фокус-групових дискусій склалось враження, що за останній рік учасники груп відвідали всі існуючі заклади Одеси. Були вказані наступні театри: Одеський український театр ім. В.Василька, Одеський національний академічний театр опери та балету, Одеський обласний академічний драматичний театр, Одеський театр юного глядача, Одеський академічний театр музичної комедії ім. М.Водяного, Дім Клоунів, Одеський академічний театр ляльок.

Також учасники фокус-груп за останній рік відвідували наступні культурні заклади: Культурний центр UNION, Одеська обласна філармонія, музеї, Одеський зоопарк, Одеський дельфінарій «Немо», зоопарк «БІОПАРК Одеса», Лютеранська церква Св. Павла (Одеська кірха), Театральна лабораторія «Театр на Чайній».

Як вже зазначалося вище, одесити (які брали участь у фокус-групах) часто відвідують кінотеатри, бібліотеки, за останній рік вони також проводили свій вільний час на екскурсіях по місту, відвідували бібліотеки, парки міста (Дендропарк Перемоги, Парк культури і відпочинку імені Горького, зелену зону Меморіалу героїчної оборони Одеси 411—ї берегової батареї), льодовий каток та навіть кінні клуби.

> *«Ходимо всі в кіно — на Середньофонтанську, Синема сіті на селищі. А я була на Варненській, там один зал у колишньому кінотеатрі «Москва».*
>
> (мешканка Пересипського району)

> *«Я багато ходила і в Одесі, і в Києві. Люблю Василька, музкомедію та оперний. Я ходжу на цікаві для мене вистави, а не на все. Іноді з волонтерами я квитки для військових організовую. Я сама обираю цікаву виставу і йдемо туди».*
>
> (мешканка Пересипського району)

> *«Я регулярно буваю в бібліотеці ім.Франка. Ми там влаштовуємо зустрічі одеситів і переселенців, тому що треба людей познайомити з містом, культурою, вони цікавляться нашою музикою. Щотижня я такі зустрічі організовував.*
>
> (мешканець Пересипського району)

> *«Ходили до бібліотеки Гончаренка — гарна з великою кількістю літератури та дитині дуже цікаво. У таких великих бібліотеках є сучасні книги, які підлітку в 14 років цікаво читати, оскільки класику читати не примусиш зараз.*
>
> (мешканка Приморського району)

Окремо зазначимо, що учасники фокус-груп із задоволенням відвідують так звані «камерні» заходи, наприклад тематичні зустрічі, дискусії після спільного перегляду фільму у невеличких залах, тощо.

> *«Ходжу до театру на Чайній, раніше вони були на Маразліївській, зараз вони на Некрасова. Там дуже камерно і за рогом є гарне місце, де можна випити вина.*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Я дуже люблю ходити до Кірхи на концерти органної музики. Я була у Львові на подібному концерті, то в нас набагато цікавіше! Я також ходжу на приватні екскурсії містом, ось була на екскурсії «Дворики Одеси».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Ми за рік відвідали і балет, і оперу і органний концерт. З останнього, що мені запам'яталося — це вистава шоу—групи Маски в будинку клоунів — і згадалося дитинство, як їх дивилися по телевізору. Наступного тижня ще туди підемо».*
>
> (мешканець Приморського району)

> *«У Юніоні є такі перегляди фільмів з обговоренням. Там хороші зали для камерних переглядів. Коворкінги я по роботі відвідую. Багато хто закрився… Але є в колишньому HUB — «Америка Хаус» та в колишньому «Терміналі 42» теж щось нове. Там бувають тематичні зустрічі».*
>
> (мешканка Приморського району)

Деякі респонденти повідомили, що знаходять час на заходи, які організовуються для підтримки та зборів коштів на ЗСУ.

> *«Є волонтерська організація «Хвиля 27», яка запрошує різних лекторів і збирає кошти на дрони для ЗСУ. Я була в них на лекції Ярослава Грицака, дуже сподобалось. Зараз вони проводять свої лекції в бібліотеці Горького на вул. Пастера. Також була лекція Станіслава Осей, який пройшов російські концтабори, теж цікаво і за мінімальні донати».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Я була на концерті Дантеса, мені сподобалося, що організатори частину грошей від концерту донатять на ЗСУ. Атмосфера була дуже хороша — і відволіклася від побуту і зарядилася позитивом!».*
>
> (мешканка Приморського району)

Щодо результатів кількісного опитування, то протягом останнього року 42% респондентів не відвідали жодного культурного закладу та заходу в Одесі. Ще 6% з запропонованого переліку відвідували тільки парки.

Тим не менш, два чи більше разів відвідали парки 32,5%, театри — 14,1%, ярмарки — 14%, Одеський зоопарк — 7,5%, музичні концерти — 5,1%. Менше 5% опитаних зазначають, що двічі або більше разів відвідали музеї 4,9%, культурний або громадський центр 4,6%, ще 4% ходили на екскурсії містом двічі або частіше.

Один раз за 2023 рік ходили до театрів 16,6% респондентів, до Одеського зоопарку — 13,3%, до музеїв — 7,4%, публічно вшанували пам'ять певної людини або історичної події —7,3% респондентів, також щонайменше один раз за минулий бували на музичних концертах 6,9%, по 5% мешканців вказують, що відвідували одноразово гумористичні шоу та екскурсії містом.

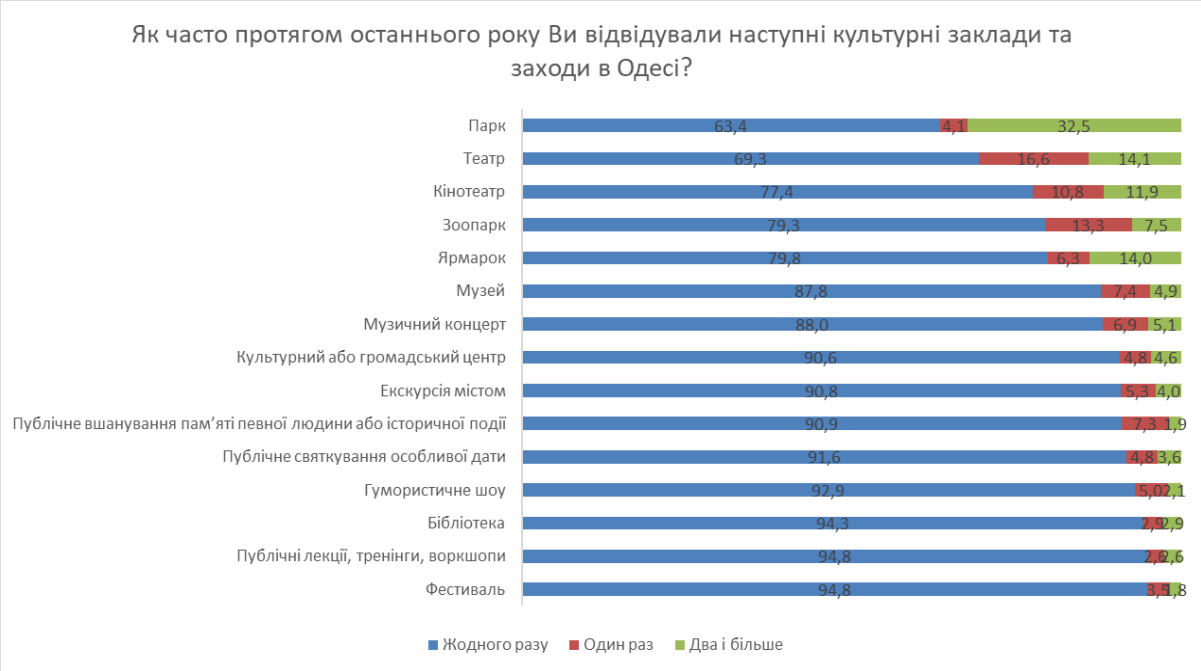

Бар'єри для відвідування культурних закладів та заходів

На думку більшості респондентів анкетування, головною перешкодою для відвідування культурних заходів є військова агресія російської федерації і участь у культурних подіях не є доречною для 46,3% респондентів. Третина опитаних (30,4%) вказують, що вважають відвідування заходів небезпечним через загрозу обстрілів, саме тому не відвідують частіше, стільки ж респондентів (30,4%) вказують на брак вільного часу для участі у подібних заходах. Лише п'ята частина вважає перешкодою участі у культурному житті міста фінансовий фактор, так 18% вказують, що відвідували би частіше культурні заходи та заклади, якби мали більше грошей.

Щодо відповідей учасників фокус-груп на ідентичні запитання, то вони є більш яскравими та об'ємними, та заслуговують на більш детальний опис. В результаті аналізу думок учасників фокус-груп ми виявили декілька кластерів, які репрезентують собою основні бар'єри для відвідування культурних закладів та заходів в Одесі.

Низька якість вистав, обмежений вибір/відсутність бажаних заходів, несвоєчасність та/або застарілі формати подій

«За останній рік заходів, які мені цікаві, стало набагато менше. Я люблю масштабні «опен—ейр» заходи, концерти, джаз. А маленькі концерти, які зараз проводяться — це в основному одні й ті ж музиканти виступають. Мені це не так цікаво, і я волію інакше провести свій час. В оперний театр мені теж часто ходити не хочеться, я не дуже люблю оперу. Я люблю чи масштабно все, чи маленький камерний зал».

(мешканка Приморського району)

«А мені зараз не дуже подобається, як працює театр Василька, тому що вони беруть до роботи спектаклі, які побудовані за західно—українській ідентичності. Я з усією повагою до західної України… Але в нас повинні бути спектаклі, засновані на одеській ідентичності, історіях людей, які народились і виросли на Одещині, щоб вони були близькі до глядача. Тому що приходять люди і лякаються від цього всього. Наприклад «Серце навпіл» — там дуже складні переживання, воно таке, не дуже близьке. Хотілося, щоб було більше наших місцевих історій в театрах».

(мешканка Пересипського району)

«У мене проблема, що більше ходити мені нікуди, аніж немає часу. Мені не вистачає різноманітності. Я в Telegram каналі шукаю інформацію про концерти. І ми з друзями часто ходимо на квізи, дуже класне проведення часу. Але мені важко знайти для себе щось цікаве та сучасне, куди я міг би піти. Щоб захід торкався актуальних тем окрім війни. Хоча тема війни у нас скрізь добре представлена зараз — є зустрічі з військовими, журналістами… Але мені бракує заходів, пов'язаних з бізнесом, маркетингом, не просто скамів, а справді корисної інформації. Я хочу від цих заходів отримати таких самих емоцій, що коли я йду в Аймакс на хороший фільм!»

(мешканець Київського району)

«По—перше — міжнародні, іноземні артисти, музиканти, митці до нас практично не їдуть зараз. А отже, спочатку контент лише український чи локальний одеський. І це все одне й те саме! Може бути це й добре, але до цього треба прийти, дізнатися, перейнятися… Мені дуже не вистачає міжнародних артистів».

(мешканка Приморського району)

«Мені не подобаються театри в Одесі. Зараз в Українському буде вистава про Азовсталь, але я вважаю, що це дуже вульгарно… прямолінійно. А взагалі я дуже люблю театр, але залежить від того, хто ставить. Перед війною я була в театрі на Чайній і вони ставили п'єсу Анни Яблонської, яка загинула в

Домодедово, була одеситка і… і вона це робила колись… Вона це написала дуже давно, мала на увазі якісь речі, зараз це виглядає дуже не актуально і навіть дискримінаційно в багатьох моментах. І мені в цьому плані важко, тому що я піду і буду засмучена і роздратована… я цих людей люблю все одно і не хочу до них мати поганих почуттів…»

(мешканка Хаджибейського району)

«В Оперний ходимо, дуже подобається театр на Чайній, вражає до глибини душі гра акторів. Але мені здається, що їм не вистачає фінансування. Вони як жебраки завжди».

(мешканка Хаджибейського району)

Брак фінансів та часові обмеження. Особливо ці бар'єри актуальні для сімей, які мають неповнолітніх дітей.

«Наш старий зоопарк мені дуже подобається, особливо після реконструкції. Тільки раніше у них був абонемент і ми постійно з дітьми ходили, а коли почалася війна, то вони прибрали абонементи і ми стали рідше ходити, бо набагато дорожче виходить разове відвідування».

(мешканка Приморського району)

«У мене дочка 7 років і поки що ходжу з нею за її інтересами — зоопарк, біопарк, екскурсія на студію Довженка, дельфінарій. Але питання в тому, що вартість не завжди підходить».

(мешканка Пересипського району)

«Часу, бо робота… школа в дітей почалася… Щодо грошей, то на все, що бажається, нормальні доступні ціни. Питання безпеки, тривоги нікого не лякають. В театрах, кіно, все одно вистави в тривогу зупиняють».

(мешканка Київського району)

«Я не можу відвідувати екскурсії, хоча дуже хочеться… немає фінансів та часу. Потрібно або не працювати, і мати фінансування щоб скрізь ходити, або якщо ти працюєш, то ти все одно не все можеш собі дозволити. Театр ми собі дозволяємо приблизно раз на місяць».

(мешканка Хаджибейського району)

«Я скажу те, що ми тут соромимося сказати, що не вистачає просто грошей!.. Ось я на пенсії і намагаюся підробляти».

(мешканець Хаджибейського району)

Стереотипні/помилкові уявлення щодо публіки Одеси

«В нашому Юніоні на ці літературні вечори приїхало багато письменників і вони здивовані, що тут в Одесі мами з дітками розмовляють українською мовою і молодь теж. В людей, які несуть українську культуру в маси, є певний блок, що в Одесі їх не чекають! А їх в нас дуже чекають!»

(мешканка Київського району)

«Художній музей був відкритий весь час і вони навіть змінили свою експозицію і розповідали з точки зору народу портрет Катерини. Якими рисами художник намагався показати її авторитет. Як вона дивиться зверху на народ, тим самим принижує його. Останній раз, коли я хотіла піти на стендап, то розкупили всі квитки. Я вважаю, що недостатньо приїжджає до нас поетів з інших місць. Вони їздять по інших містах, але не в Одесу. І це проблема, що вони не розуміють, що тут є попит на їх українське мистецтво».

(мешканка Київського району)

Фактор безпеки, ризики скасування/переривання на тривалий період заходу, марнування часу в результаті очікування завершення повітряної тривоги

«Ми з дітьми і в Театр юного глядача ходили на Аладіна, не було тривоги, а пішли в Оперний на Білосніжку — так було 2 тривоги і довелося сидіти і довго чекати продовження… У кіно теж потрапили в тривогу в середині сеансу, але вже не чекали закінчення, а їхали додому… Діти кажуть, що краще вже вдома нормально подивимося».

(мешканка Приморського району)

«А ми були в кіно на «Мавці», то потрапили в тривогу і діти більше не хочуть у кіно йти».

(мешканка Приморського району)

«В мене ще є думка про «прильоти». Бо небезпечно зараз. Центр міста, Художній музей і кінотеатри всі в торгових центрах».

(мешканка Хаджибейського району)

Побоювання соціального засудження та негативні очікування від потенційної зустрічі з представниками ТЦК (територіальних центрів комплектувань)

«Є внутрішні бар'єри — у країні війна — нічого ходити… чому ти не в окопах…? І громадське таке ж почуття є… як осуд якесь… І побоювання в той же час… Якби я був у центрі формування цих усіх структур, то я б подивився, хто ходить на заходи — і власне кажучи чому б не роздати тут повістки?»

(мешканець Пересипського району)

«Я боюся кудись їхати з чоловіком та сином через блокпости! Я дуже за них переживаю, щоби не зупинили і не забрали. Якось син на джипі мене з донькою забрав із тренування і нас зупинили поліція, сказали йому, що виходь із машини! ти що бандит? Що у барсетці? Що у машині? — А він у мене просто спортсмен, накачаний хлопець… І ось у нас порожня квартира після смерті моєї мами у сусідньому СМТ і я боюся з ним туди знову через блок—пост їхати».

(мешканка Приморського району)

Віддаленість від місця проживання

«Василька, оперний, драматичний, ТЮЗ і так, як в мене діти, то дуже часто і в ляльковий ходимо. В філармонію ходимо на концерти. Але добиратися не дуже приємно. Поки з Пересипського району доїдеш і дітей всіх довезеш, то це важкувато».

(мешканка Пересипського району)

«А ось куди сходити на лекцію, коли в тебе є вільні 1,5 — 2 години? Я не встигну доїхати кудись і повернутися! Так, я можу у нас сходити в кіно, спортзал і на шопінг — це все! Якщо ти хочеш щось більш культурне, а тим паче щось українське, то нема куди йти… Оппенгеймер та Барбі вже всі подивились… а далі куди? Треба їхати тільки в центр».

(мешканка Київського району)

«Начебто місто велике, всього багато, а не вистачає. Але також на все потрібні гроші та безпечно щоб було. Ми живемо в районі будинку меблів і не дуже комфортно кудись дістатися, а потім пізно підлітку йти додому».

(мешканка Хаджибейського району) .

Психологічний фактор/відсутність настрою та бажання для розваг

«З початку війни у мене відпало бажання ходити на культурні заходи і досі не з'явилося. Але дійсно я ходжу і сама їх організовую і проводжу, але бажання чим би себе розважити в мене не виникає. І в зв'язку з цим мені навіть не попадаються якісь оголошення про вистави чи концерти. Я була дуже здивована, що все літо в Одесі йшли концерти. Пропала публічна реклама. Мені не вистачає більш камерних заходів. Але шукати настрою немає, а само на очі не попадається. Я з початку війни подивилася лише один фільм».

(мешканка Київського району)

«У мене двояка думка, тому що в країні війна та сумна обстановка, а у нас в Одесі начебто всі заходи розважальні є і ми туди ходимо… але багато жителів такого не схвалюють…Такий дисбаланс, тиск психологічний відбувається».

(мешканка Приморського району)

«Настрій і справді, що веселощів не хочеться».

(мешканець Приморського району)

Неактуальні та неприйнятні заходи та заклади

Ми не зафіксували категоричних заперечень проти проведення будь—яких культурних заходів в Одесі, скоріше навпаки, Одеса не бачить себе повноцінною без цієї сфери. Як вже вказувалось вище, є претензії до якості вистав, є рекомендації щодо розширення «асортименту» та масштабу заходів, але при цьому серед учасників груп є розуміння, що зараз це неможливо реалізувати і потрібно мати терпіння. Деякі респонденти стверджують, що їх дратує «культура Аркадії» (*зазначимо, що таке суперечливе ставлення до культури, діяльності та взагалі існування сучасної Аркадії мало місто і до повномасштабного вторгнення, але зараз погіршилось*), також учасники вказують, що будь—які висловлювання «проти» проведення будь—яких культурних заходів в місті, це скоріш за все людський фактор та навіть засіб психологічної розрядки.

«Мене дратує культура Аркадії. Також люди, які приїжджають з гарячих територій, ВПО — їх теж сильно це дратує і вони просто плачуть від цього всього».

(мешканка Пересипського району)

«Ні, такого нема. Просто є настрій різних людей. Багато людей не розділяють, що коли в країні війна, то можна десь веселитися, і на їхню думку всі повинні дома сидіти. Доходить іноді до парадоксу — якщо майстер запрошує на манікюр, то обов'язково знайдуться ті, хто напишуть, що «який манікюр в теперішній час?».

(мешканець Приморського району)

«У мене брат військовослужбовець і каже, що кожен має бути на своєму місці. Не всім треба воювати, треба і відпочивати».

(мешканка Пересипського району)

Чого бракує в Одесі та по районах

Більшість учасників фокус-груп висловили думку про те, що культурних та рекреаційних локацій по суті не вистачає у всіх районах міста. Можна скоріше перелічити, що існує в районі, ніж чого немає.
Що стосується браку конкретних локацій в масштабі Одеси, то були названі наступні варіанти відповідей:

«Не вистачає обласного молодіжного центру».

(мешканка Хаджибейського району)

«Мені не вистачає Ринку їжі. Там виступали також групи, коміки. Ось туди би я пішла».

(мешканка Київського району)

«Мені зараз не вистачає дуже Зеленого театру».

(мешканка Київського району)

«Одесі, в порівнянні з Києвом, не вистачає формату закладів типу «книгарня—кав'ярня». Я дуже люблю читати. У Києві багато культурного дозвілля».

(мешканка Пересипського району)

Також були надані коментарі щодо необхідності встановлення лавок по місту, ще один респондент пропонує звернути увагу та привести в належний стан такі елементи міського ландшафту як тротуар, паркани та бордюри.

«Не вистачає лавочок».

(мешканка Київського району)

«Я вважаю, що найкрасивіше, що може бути в місті — це проїжджа частина і її структура — бордюрчики, парканчики, тротуар, плитка... А в нас із цим дуже велика проблема».

*(*мешканець Київського району)

Окрім Приморського району, в інших трьох, які будувалися за своїм призначенням в якості «спальних», відсутні або їх критично мала кількість, *театри, музеї, танцювальні центри, коворкінги, боулінг, локації для ділових та повсякденних зустрічей, сучасні бібліотеки, кав'ярні і так далі.* Виключенням можна назвати дуже красивий, на думку учасників, Парк Горького.

Мешканці Пересипського району наголошують на потребі в додаткових вуличних спортивних та рекреаційних локаціях (зазначимо, що Пересипський район досить великий та дещо «контрастний» зсередини, тобто окремі його частини дуже відрізняються одні від інших). Учасниця, яка проживає в Хаджибейському районі пропонує створити центр сучасного мистецтва в районі, представники молодь/студенти Київського району стверджують, що локальний коворкинг буде мати популярність в цій частині міста.

«Мені не вистачає центру сучасного мистецтва. Я до 2014 року багато їздила і в Москву і Пітер, а там «Гараж» — центр сучасного мистецтва — великий простір, ті самі закинуті будівлі, де ми можемо зробити і перетворити в щось дуже креативне».

(мешканка Хаджибейського району)

«У мене культурно—спортивне дозвілля, практики на свіжому повітрі. Я розробив одну систему з шао—лінь і там включені практики, які характерні для східних напрямків та культурного дозвілля сучасного — шаолінський паличний бій та гра в теніс чи баскетбол... Це все на свіжому повітрі та в селищі Котовського, де є свіже повітря, є майданчики. І стадіони збудували там, де є саме місце... 10—15 років тому збудували зовсім іншу якість футбольні стадіони для воркауту, молоді. Це повністю змінює простір, відносини, середовище... Я бачив, як було до та як зараз... Плюс кав'ярня і буде цивільніше, населення буде приходити... А якщо ще до цього запропонувати театр під небом, лавки для гри в нарди...»

(мешканець Пересипського району)

«Нема де займатися спортом взагалі. Я колись жив у дитинстві у Харкові, то Кернес був дуже «за спорт», скрізь побудували спортивні майданчики. У дворі, де я жив — 3 майданчики — бруси, потягати щось, покрутитись та 2 дитячих. Тенісні столи поставили у деяких дворах. Ми там збиралися, займалися та спілкувалися. Чомусь в Одесі це не розвинуто. Відвідувати театри, музеї в мене зараз немає часу — я вчуся і ввечері працюю... ну на такі заходи, як театр, ти йдеш раз—два на місяць. А не вистачає повсякденного — вийшов ти ввечері на подвір'я — а в тебе майданчик!»

(мешканець Пересипського району)

«Майже нічого немає в нашому районі. Звичайний спальний район. Ніхто не намагається залучати інвестиції, щоб зробити кращим наш район. Коли ти бачиш, що в центрі щось змінюється, там роблять, щоб щось було схоже на європейське, в одному стилі, то в Київському такого не робиться, і ніякого коворкінгу чи чогось схожого нема».

(мешканка Київського району)

«Мені, як студентці, фрілансерові, не вистачає місця, куди я можу піти попрацювати. Не завжди хочеться працювати вдома. І суто логістично мені з ноутбуком їхати з Вільямса до центру міста не дуже зручно. А я впевнена, що запит на такі місця є масовим».

(мешканка Київського району)

«Якщо парк є, то ходять. Я просто народилась і виросла біля парку Горького. Зараз всі його люблять, тому що він такий «причесаний» і там постійно багато людей».

(мешканка Хаджибейського району)

Варто зазначити, що існують окремі позитивні приклади театральної діяльності в одному з районів. На жаль, захід був присвячено трагічним подіям, але ми отримали дуже надихаючі висловлювання щодо таких кейсів. На нашу думку доречним було б експлікувати та розвивати цей досвід по всьому місту.

> *«Кілька місяців тому у бабусі в дворі був організований нібито театр, там поряд будинки, які постраждали від обстрілів. Це організували просто люди з театру, сказали, що ми всіх чекаємо в четвер о 8 вечора. Це була імпровізаційна вистава, в якій допомагали людям прожити якісь історії, обігравши їх театрально».*
>
> (мешканка Пересипського району)

> *«Це є метод плей—беку, «Школа добросусідства» таке проводить, який якраз використовується в інтерактивному театрі. Люди приходять, розкривають свої історії, а актори відразу імпровізаційно їх представляють у художній формі. І ось це може бути культурним проектом, який доступний у тому плані, що досить легке навчання на початковому етапі, людей дуже легко підготувати. І дуже важливо підготувати людей різних соціальних груп. Старшокласники та люди старшого покоління можуть за короткий час на будь—якому майданчику створити виставу, яка буде актуальною для цієї соціальної групи і вони ходитимуть дивитися на них на культурному майданчику. Це реально зробити в районі і не треба до центру їхати. Єдине, треба знайти ентузіастів, які раз у якийсь період зобов'язуються цим займатися».*
>
> (мешканець Пересипського району)

Щодо результатів анкетування, то на думку 63,6% мешканців Одеси в місті «вистачає всього» із запропонованого переліку культурних закладів. Майже ідентична кількість респондентів (62,8%) вважає, що у їх районі також «вистачає всього». Не дивлячись на великий відсоток тих, кому «всього вистачає», ми отримали підтвердження думок, висловлених в фокус-групах щодо браку культурних локацій. Одже, у місті бракує: місць для прогулянок вздовж моря (6,6%), спортивних майданчиків (5,9%), доріжок для заняття бігом, їзди на велосипедах, роликах (5,4%), парків, скверів та басейнів (по 4,9%), спортивних комплексів (4,4%), дитячих майданчиків (3,9%), центру сучасного мистецтва та молодіжного центру в Одесі не вистачає 3,1% респондентам. В районах так само не вистачає спортивних майданчиків (7,9%), басейнів (6,6%), парків та скверів (6,4%), доріжок для заняття бігом, їзди на велосипедах, роликах (5,9%), спортивних комплексів (5,4%), дитячих майданчиків (5%), місць для прогулянок вздовж моря (4,4%). Власні варіанти відповідей стосуються поліпшення інфраструктури, прибудинкових територій та потреби в

покращенні стану безбар'єрного середовища. Зазначимо, що відмінності потреб культурних локацій в місті та в районах знаходяться в межах статистичної похибки, тому, скоріш за все вони мінімальні або взагалі відсутні.

Інклюзивне середовище

Впродовж дискусій неодноразово піднімалась тематика інклюзії, безбар'єрного середовища та умов для відпочинку людей у похилому віці. Не дивлячись на той факт, що безбар'єрне середовище для людей з інвалідністю в Україні досить давно мало бути налагоджено, на жаль, частіше за все кроки до поліпшення ситуації здійснюються скоріш декларативно, аніж в реальності.

> *«Немає комфорту для маломобільних людей — пенсіонерів, дітей у візочках... навіть валізу неможливо котити по більшості вулиць. Ну і звісно, безбар'єрне середовище для людей в інвалідних візках потрібне».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Я була в інвалідному візку влітку після операції. Чоловік мене возив. Тож ми не могли нормально поїхати на Київський ринок — там просто немає спусків для колясок».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Потрібна зона для людей похилого віку, для людей з інвалідністю... Ось у мого тата через ДТП перша група інвалідності... І довкола нас немає спеціального майданчика для людей з інвалідністю, але ми пристосувалися... Тож потрібна продуманість таких майданчиків».*
>
> (мешканець Пересипського району)

> *«Я взагалі хотіла сказати про інклюзію... Ми зовсім не інклюзивні... Те, що їм недоступно — це зрозуміло... Я повинна думати про те, що я там виряджаюся і нехай люди кажуть, що це 100 разів мої проблеми, то це неправда... ми*

ставимося до людей, не схожих на нас — дискримінаційно і по снобськи, і це факт...»

(мешканка Хаджибейського району)

Пропозиції щодо локацій для креативних просторів

- Бібліотеки
- Будівлі на території курортного комплексу санаторію «Куяльник»
- Корпуси закладів освіти
- Трамвайне депо

«Вже Куяльнику повернули статус національного пам'ятника природи... Але там ці всі красиві будиночки так руйнуються по страшному. Вони навіть не законсервовані ніяк... Хоча це чудова і дохідна була б локація».

(мешканка Пересипського району)

«От біля нас бібліотека, але вона вже дуже—дуже ніяка... нас там збирають як голів ОСББ, це між Вільямсом та Корольова. Хоча це діюча бібліотека дитяча, наші діти туди ходять. Там, звичайно, можна було б щось зробити сучасне, тому що площа там велика... наприклад картинну галерею для дітей або для дорослих щось».

(мешканка Київського району)

«Є нафтогазовий технікум. Я не знаю, як він зараз працює, начебто онлайн частково... Може їх підтримати і відкрити там щось. Ще є колишній верстатобудівний технікум. Новий харчовий коледж...»

(мешканець Київського району)

«Технікум належить міністерству освіти та переробляти щось ніхто туди не пустить. А от бібліотеки належать місту! І, можливо, місту буде цікаво в них щось зробити».

(мешканка Київського району)

«На Олексіївській площі на зупинці трамваю біля депо є простір, дуже цікавий такий простір... І оце депо буде дуже круто для таких заходів переробити, якщо це зробити сучасно».

(мешканка Хаджибейського району)

Представниці студентської молоді Одеси запропонували перейняти закордонний досвід та навели практичні приклади щодо поліпшення нашої рекреаційної та паркової інфраструктури.

«Якщо чесно, то для мене після навчання півроку в Болоньї — де все побудовано для студентів та для людей, в яких немає машин. Ти можеш легко дійти до

будь—якого потрібного місця. І в тебе є вибір коворкінгу в будь—якій стороні, є куди піти попрацювати чи почитати. Був в одному, набридло, встав пішов в інший… Там в парках проведені навіть розетки біля лавок. Там орієнтуються на молоді сім'ї, на студентів, дітей. Нам потрібно переймати міжнародний досвід».

(мешканка Київського району)

«Нам треба орієнтуватись на досвід великих міст. В нас проблема не в кількості, а в якості! Наприклад в Нью—Йорку парк 10 на 10, але він практичний, в ньому можна і посидіти, і з освітленням, і розетками працювати за столом… А в нас ти багато знайдеш таких зелених зон? Навіть посидіти в парку іноді ніде. Так ось якщо перетворити нашу кількість на якість, то буде супер».

(мешканка Київського району)

Історико—культурні міфи міста та культурна спадщина

Знакові місця, особистості та події

Асоціації з місцями

Місця, які учасники фокус-груп найчастіше називали в своїх асоціаціях з Одесою, зосереджені в історичному центрі міста: Приморський бульвар, вулиця Дерибасівська, Оперний театр, Пасаж, пам'ятник Дюку де Рішельє, Потьомкінські сходи, Міський сад, Преображенський Собор.

Важливими є місця, які символізують Одесу як морське та портове місто. Були згадані такі варіанти як «море», «порт», «маяк», «прогулянки на катамарані та катері», «морський вокзал», «статуя жінки з дитиною» (пам'ятник «Дружині моряка»), «Ланжерон».

Деякі згадували зони відпочинку та парки («Траса здоров'я», «Парк Шевченка», «Стамбульський та Грецький парк», «Парк Перемоги», «411 батарея», «стара Аркадія»), ринки («Привоз», «Книжка», «Київський», «Старокінний», «Новий ринок»), конкретні вулиці (Пушкінська, М'ясоїдівська), а також такі історичні місця як одеські катакомби та район Молдаванка.

В ході дискусій неоднозначні оцінки отримали такі місця як Привоз, Аркадія та «Книжка». Частина респондентів наголошувала на тому, що ці місця втратили своє колишнє значення. Зараз вони є скоріше туристичними та займають своє місце в уявленнях про так званий «одеський колорит».

> *«Привоз — дуже шкода і прикро, що в моїх уявленнях у дитинстві це було таке чудове місце, а я приїхав і розчарувався».*
>
> (мешканець Пересипського району)

> *«Привозу теж уже того старого немає».*
>
> (мешканець Приморського району)

> *«Ось чому я люблю місце Книжка? Ось у мене асоціація — книга, культурний розвиток, спілкування. А ось те, на що воно перетворилося зараз, то... давайте не будемо... У мене все одно асоціація не з контрабандою... Це все одно моє улюблене місце і якщо я маю вільний час, то я пропоную випити кави і зустрітися тут».*
>
> (мешканка Пересипського району)

«Аркадія — це останнє місце, в яке ми підемо! І якби в Одесі була б розвинена лише Аркадія, то я б ніколи сюди не рекомендувала їхати».

(мешканка Київського району)

В репрезентативному опитуванні респондентам пропонувалось обрати з—поміж 30 пунктів списку природних, історичних та культурних локацій 2—3 місця, які символізують місто найбільше. Опитування підтверджує результати фокус-груп: в топі опинилися місця, що відносяться до історичного центру міста або символізують його як приморське.

Асоціації з особистостями

Одним з лідерів за кількістю згадувань в контексті асоціацій з особистостями, що найбільше асоціюються з Одесою, є Михайло Жванецький — сатирик одеського походження.

Серед усіх названих особистостей, можна виділити такі групи:

1. Діячі культури та мистецтва як одеського походження, так і ті, частина життя та творчості яких була пов'язана з містом (Леонід Утьосов — радянський артист естради одеського походження; Михайло Водяной — колишній керівник Одеського театру музичної комедії, якому присвоєно його ім'я; радянські письменники одеського походження: Валентин Катаєв, Ілля Ільф та Євген Петров, Ісаак Бабель, Юрій Трусов;

радянський актор одеського походження Володимир Самойлов; засновник першої в СРСР спеціалізованої музичної школи для обдарованих дітей в Одесі Петро Столярський; радянський скрипаль та диригент одеського походження Давид Ойстрах; всесвітньо відомий художник, один із засновників футуризму Давид Бурлюк, який навчався в Одеському художньому училищі).

2. Державні та громадські діячі часів Російської імперії (Дюк де Рішельє, Катерина ІІ, Григорій Маразлі, граф Михайло Воронцов, граф Михайло Толстой).
3. Ідеологи сіонізму Володимир Жаботинський та Меїр Дізенгоф.
4. Науковці, що народились або працювали в Одесі (офтальмолог та засновник Інституту очних хвороб Володимир Філатов; радянський конструктор в галузі ракетобудування одеського походження Олександр Нудельман; біолог Ілля Мечников, який працював в Новоросійському, нині — Одеському університеті, названому на його честь; фізик Олександр Попов, на честь якого названа Академія зв'язку).
5. Особистості, що символізують «бандитську» Одесу: як міфологізовані персонажі минулих століть (Мішка Япончик, Сонька Золота Ручка), так і кримінальні авторитети 90—х років ХХ сторіччя (Карабас).

Респонденти визнали, що їм важко назвати діячів минулого, які б символізували українську Одесу. Серед тих, кого вдалося згадати — українських громадських та політичних діячів Івана та Юрія Лип, які були ідеологами Незалежної України.

Серед особистостей, що активно працювали або працюють у сучасній Одесі часів Незалежної України найбільш активно згадували художника Олександра Ройтбурда.

> *«Він уже напівлегендарна особистість… подумки відвів ракету від музею… Він уже легенда та ангел—охоронець музею».*
>
> (мешканець Пересипського району)

Також згадали українську режисерку Кіру Муратову, громадського діяча Сергія Стерненко, міського голову Геннадія Труханова, головного диригента Національного одеського філармонійного оркестру Хобарта Ерла, ресторатора Саву Лібкіна, акторів театру «Маски—шоу», художника Ігоря Гусєва, джазового піаніста Юрія Кузнєцова, вокалістку Одеського академічного театру музичної комедії імені М.Водяного Ольгу Оганезову—Григоренко, засновника Центру для

дітей з особливими потребами та для дітей—інвалідів, так званого «Дому з янголом», Бориса Литвака, поета Олексу Різникова.

Як і у фокус-групах, репрезентативне опитування демонструє лідируючу позицію Михайла Жванецького як особи, що найбільше асоціюється з Одесою. В ТОП—10 увійшли діячі різних сфер минулих історичних епох, здебільшого діячі культури та мистецтва. Натомість, в опитуванні найменше обирали сучасних відомих одеситів.

Визначальні епохи та події в історії Одеси

В ході фокус-груп виявилось, що для багатьох учасників найбільш важливими є події, які відбуваються в Одесі та в Україні зараз. Вони вважають, що потрібно акцентувати увагу саме на сучасності як на найбільш визначній епосі, а також на сучасних героях, зокрема військових з Одеси та області, волонтерах, науковцях, митцях.

> *«Я вважаю, що зараз іде найважливіша епоха в історії Одеси. І все, що було до цього — було репетицією цієї епохи. Наразі йдуть ті тектонічні зміни, які визначать майбутнє міста з погляду його становлення саме у світовій культурі. Україна засвітилася на весь світ і тепер кожне значуще місто країни має теж».*
>
> (мешканець Київського району)

«Ці хлопці, які пішли захищати рідну землю їх уже дуже багато із різних громад області. Пару днів тому я була в Ломацькій громаді, це Роздільняський район — в них вже 15 загиблих воїнів… І ці люди вже створили реальну українську історію».

(мешканка Пересипського району)

«Нам треба популяризувати сучасність. Ми багато популяризували імперію… Популяризувати треба наших викладачів, представників науки сучасних. Якщо ми хочемо конкурувати, а не просто руйнувати, тому що оці були погані, то я проти цього».

(мешканка Пересипського району)

Щодо періоду Російської імперії, більшість визнають, що це важливий етап в історії розвитку міста, протягом якого Одеса розбудовувалася, розвивалася економічно та культурно. Але асоціацій на кшталт «Одеса — російське місто» виявлено не було. Учасники наголошують на тому, що місто в цей період активно розвивалося завдяки його мультикультурності та існуванню зони зі сприятливою митною політикою «Порто—франко», і саме на цьому потрібно акцентувати увагу.

«Ми згадуємо багато людей, пов'язаних із Російською імперією, але ми не можемо цього заперечувати. І вплив, який вони мали нарівні з французькими та грецькими персоналіями. Ми перебували під впливом усіх і це має бути нашою «фішкою» і треба на цьому акцентувати».

(мешканка Київського району)

«Якщо говорити знову ж таки про період Російської імперії, це було чудове місто Порто—франко — і це той період, який дав можливість розвитку нинішньої Одеси. І якщо провести паралелі, то подивіться на роки створення міста саме як містоутворюючого, я наголошую — саме за часом — 200 років із невеликим. Одеса змогла стати такою, тому що вона вбирала в себе різне—будь—яке… І також США стали такими, тому що вони всіх приймали і вбирали… Акцентувати на чомусь одному. Воно ж зрозуміло, що не завжди було… Ось ця відкритість для бізнесу та закритість для податків у період Порто—франко допомогла розвитку».

(мешканка Київського району)

«Коли закладалося місто — це дуже спірний етап. Але сюди приїхало дуже багато людей із культурним та інтелектуальним багажем, а також з великими інвестиціями — архітектори, художники, музиканти, менеджери. Наші начальники були греками, французами, італійцями. Тут і до них було поселення, маленьке містечко. Але те, що ми застали зараз і ті культурні

цінності, — всі були створені цими людьми протягом 100 перших років. Кінець 18 початок 19 століття — це був період розквіту, порт розвивався. Тут родючі землі і сюди їхали люди різних професій — науковці, які створювали університети — академік Філатов, Мечников, Попов, Мінаков — відомий кардіолог».

(мешканка Приморського району)

Ще один підхід до осмислення цієї епохи — дистанціюватись і якомога менше акцентувати уваги на цьому періоді.

«Ось цю нашу частину історії, пов'язану з Російською імперією з позиції, що Російська імперія, СРСР були дуже важливими і багато зробили… і Пушкін сюди приїжджав… і каву тут пив — це більше не має значення! Тобто це треба вирізати з контексту Одеси у форматі, що цього ніколи не було і що не Катерина це місто заснувала і перестати надавати цьому такого значення! Чим більше ми надаємо цьому значення, тим ближче ми до росії — а це бідна гігантська країна, яка завжди буде бідною! А нам не треба культурно асоціювати себе з бідними! Нам потрібно максимально дистанціюватися».

(мешканець Київського району)

Але більшість респондентів в тій чи іншій мірі вважають, що це частина історії міста, яку, як і будь—які епохи, треба визнати і прийняти з усіма позитивними та негативними моментами, що були в ній.

«Будь—які епохи потрібно враховувати і мати мужність визнавати помилки та діставати звідти хороше. Якщо Ви дистанціюватиметеся від цього… ну… як би… подистанцюйтеся від мами з татом… Усі епохи важливі, це наша історія, історія кожної конкретної людини, сім'ї… Ви не можете цього викреслювати. Так, можна десь замовкнути — у когось були у НКВС родичі, у когось були репресії. Але це вже є… Майте мужність це визнавати і «нести це красиво», а не «шпиняти ногами» і говорити та «поливати брудом» все, що було! Різне було! Мені зараз не подобається та тенденція, де говорять, що раніше абсолютно все було погано… Ну давайте порушимо всі хрущовки… Потрібно звідусіль брати все позитивне і в жодному разі не можна влаштовувати «танці на кістках»!».

(мешканка Київського району)

Зауважується, що історію треба подавати правдиво, «не перекручуючи», але позбуваючись старої неправдивої інформації.

«Моя думка — підкреслювати все, що було по—справжньому і так і фіксувати. І не перекроювати всю історію так, як нині комусь вигідно».

(мешканка Приморського району)

«Але дуже потрібно прибрати ту перекрутку, яка була зроблена раніше!».

(мешканець Приморського району)

Також респоденти зазначили, що суспільству бракує знань щодо історії міста до приходу Російської імперії на ці землі. Популяризація знань про існування тут поселення Хаджибей (Коцюбіїв), козацькі та чумацькі спільноти на цих землях, зв'язок регіону з Османською імперією, Великим Князівством Литовським, на думку багатьох, тільки підкреслили б культурну різноманітність міста та зменшили би вплив міфу «Одеса — російське місто».

«Мені здається, що зараз на періоді Російської імперії базується вся історія Одеси. Але ж тут і до цього жили люди, будували, місто розвивалось, хоча і не називалось Одесою. І теж була своя історія. Просто ці частини історії не репрезентовані в культурі і історії Одеси нажаль. Треба розповідати все, і що Одеса завжди була різноманітною...».

(мешканка Київського району)

«Мені розповідали та я там один раз був — є козацький цвинтар тисячу вісімсот якогось року і він дуже занедбаний і про нього дуже мало інформації».

(мешканець Пересипського району)

«Я би хотіла, щоб усі білі плями в історії Одеси доімперські і післярадянські висвітлювалися. В нас же і розкопки ведуться археологічні, і історики теж працюють. Оце все потрібно витягувати...».

(мешканка Пересипського району)

«Наприклад, наші історики Гуцалюк, Гончарук постійно розповідають про те, що є козацькі цвинтарі, є Хаджибей, звідти привозили сіль — ото мені дуже цікаві ці події, хто конкретно були ці люди, а не просто козаки... Ось цей царський період мені взагалі не цікавий... він мені ось тут уже сидить! І розповіді зі школи, що ми тут усі мало не аристократи... Не вистачає знань про доєкатерининський період!».

(мешканка Хаджибейського району)

Ще одна висловлена думка, що всі епохи міста важливі і потрібно подавати історію, враховуючи та пов’язуючи між собою всі ці етапи.

«Я вважаю, що Одесі більше, ніж 231 рік, вона існувала раніше, проходила різні етапи — греки, сармати, золотоординці, хазари, кого тут тільки не було в

Причорномор'ї. Хочете ви чи не хочете, але коли Російська імперія прийшла сюди, то саме тоді почався розквіт і будівництво цього міста. Це при тому, що я не вважаю, що Катерина заснувала Одесу. Але насправді так воно і є. Одеса почала розвиватися як портовий, торговий, культурний центр саме з її існування. При цьому не можна замовчувати, що до цього була дуже велика і довга історія існування містечка Кочубєй (Хаджибей) як оборонного комплексу. Тобто з кожного етапу береться щось своє».

(мешканка Хаджибейського району)

«Я за те, щоб був місток між історичними особистостями та сучасними музикантами… між Мечниковим та Поповим, між імперським часом Олександром Пушкіним та сучасним Жаданом, який теж приїжджав до Одеси. Щоби епохи з'єднувалися, а не розколювалися».

(мешканець Пересипського району)

В опитуванні абсолютна більшість підтримала думку, що всі епохи є однаково важливими в історії Одеси — так вважає 59% респондентів.

Культурна спадщина Одеси

На запитання «Що для Вас є одеською культурною спадщиною?» учасники фокус-груп визначали це поняття найчастіше саме через об'єкти матеріальної культурної спадщини. По—перше, це історичні будівлі в центрі міста, які мають статус пам'яток архітектури, а зараз стали об'єктом всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО. В цьому ж контексті респонденти одразу зауважували, що архітектура перебуває в занедбаному стані.

> *«Культурна спадщина — це пам'ятки архітектури, які зараз треба приводити в належний вигляд. І не просто так ми попали в ЮНЕСКО. Жаль того, що сучасники не розуміють важливості цього всього. Треба акцентувати увагу на цьому, зробити з цього «фішку». Всі європейці підтримують свої пам'ятки, пишаються і популяризують їх, підтримують в належному стані. Нам цього не вистачає».*
>
> (мешканка Пересипського району)

Окремо в якості культурної спадщини можна виділити також природні ландшафти, а саме зелені зони, морське узбережжя, пляжі та схили.

В контексті матеріальної культурної спадщини згадували конкретні історичні локації, які перетинаються з тими, що були названі в частині про асоціації з містом. Це Оперний театр, вулиця Дерибасівська, Соборна площа, Французький бульвар (зокрема старі маєтки, що за радянських часів стали санаторіями), Одеська кіностудія, Привоз, катакомби.

Також були названі такі елементи як старовинні двері, вікна, рами, бруківка. Це фізичні об'єкти, які, тим не менш, складають певний культурний образ Одеси, який можна віднести до нематеріальної культурної спадщини.

> *«Я для себе вирішила, що піду на мітинг тільки тоді, коли зачеплять Французький бульвар. Ось на ньому ця бруківка старовинна… я уявляю як по ній карети їхали…».*
>
> (мешканка Київського району)

Нематеріальна культурна спадщина

В якості нематеріальної культурної спадщини також можна виділити наступні елементи:

– Образ одеського способу життя: розслабленість, легкість, «фривольність», почуття гумору.

> *«У нас є дуже важлива нематеріальна спадщина — це такий одеський спосіб життя, який дуже гарно монетизується і в Москві, і в росії… Там всі гумористи заробляють на одеському гуморі. Таким був і Жванецький. І хотілося, щоб ця легкість, фривольність залишилась в нас як нематеріальна спадщина — це наш гумор».*
>
> (мешканка Пересипського району)

– Одеський колорит: «ставлення до родини», «одеські дворики», «коти», «комунальні квартири», «білизна, повішена через весь двір на мотузці», «говірка», «колорит», «історії з Привозу».
– Родинні традиції.

«Ось одеська корінна родина — це просто клас зі своїми традиціями, повір'ями, вони всі реально ходять на Привоз. В мене друг єврей, одесит — для нього нерушима традиція, яку не можна змінити — це ходити кожну суботу на Привоз однозначно».

(мешканка Пересипського району)

– Локальна кухня, гастрономічна інфраструктура (ринки з їжею, ресторани та кафе), культура споживання кави.

«Баклажанна ікра, биточки з тюльки, форшмак, Привоз. Наш борщ захищений ЮНЕСКО, це культурна спадщина. Наша одеська кухня, кафе, ресторани та кав'ярні. В Одесі сильна культура пиття кави, якої немає в жодному місті. Йдемо до парку — п'ємо каву, гуляємо — теж п'ємо каву… Одеса — це гастрономічна столиця України. У нас дуже багато ресторанів на квадратний метр, не дивлячись на війну… У нас смачно і сюди їдуть туристи».

(мешканка Приморського району)

– Мультикультурність, різноманіття національностей.

«Найкраща спадщина Одеси — це оцей мікс тих культур, які принесла кожна національна меншина, котра тут проживала. І дійсно, це факт. В цій мультикультурності і є Одеса».

(мешканка Хаджибейського району)

В опитуванні респондентам пропонувалось надати оцінку різним об'єктам матеріальної та нематеріальної спадщини, визначених за допомогою фокус-груп. Їх попросили оцінити за п'ятибальною шкалою, наскільки вони погоджуються, що ці об'єкти є одеською культурною спадщиною. Відповіді демонструють, що найбільше респонденти погоджуються з тим, що саме одеський гумор, говірка та традиції є одеською культурною спадщиною.

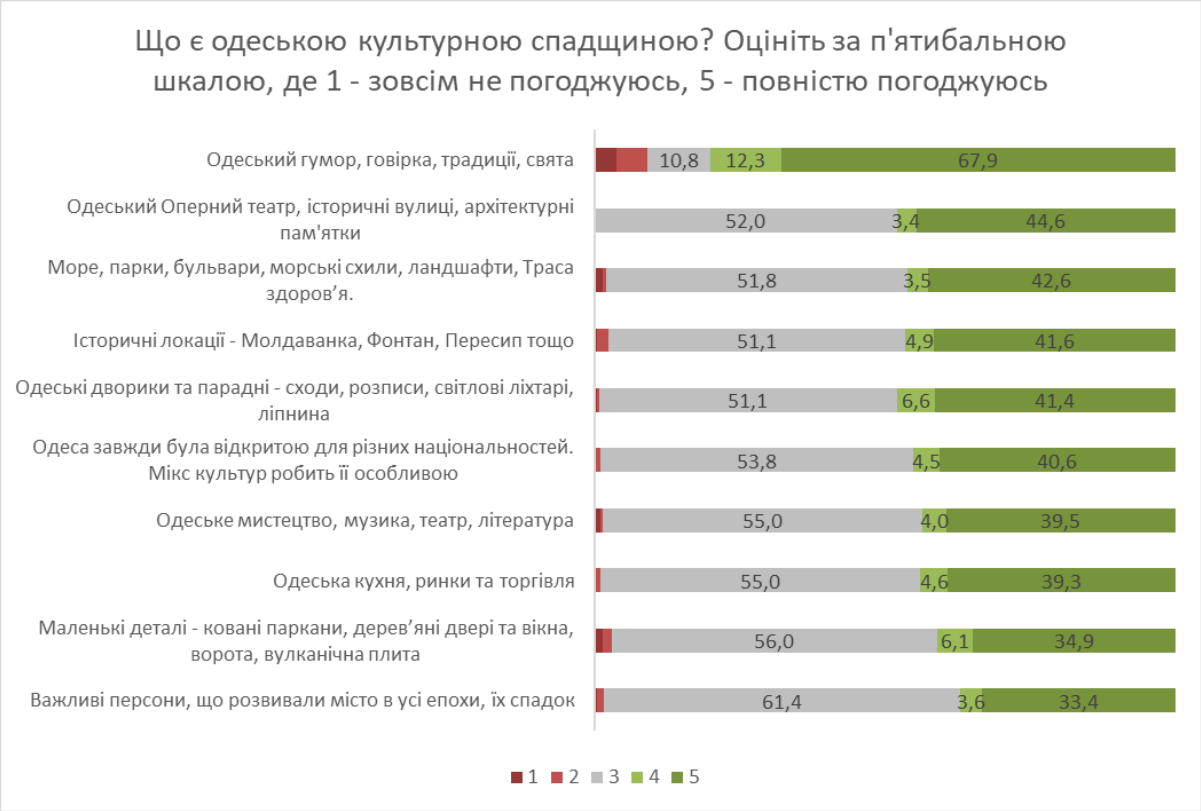

Загрози для збереження спадщини

Під час обговорення культурної спадщини респонденти звертали увагу на її занедбаний стан та на загрози для її збереження. В першу чергу це стосується стану архітектури та загального вигляду міста. Сюди можна віднести такі проблеми як:

- Заміна старовинних елементів будівель, таких як вікна, балкони та двері, на нові, металопластикові матеріали;
- Візуальне «сміття», таке як чисельні рекламні білборди та вивіски;
- Брак або відсутність якісних реставраційних робіт;
- Як наслідок попереднього пункту — знесення будівель, що є пам'ятками архітектури;
- Знищення зелених зон;
- Тотальна забудова міста висотними новобудовами, в тому числі за рахунок знесення старих будівель та вирубки дерев;
- Передача об'єктів, що є пам'ятками архітектури в приватні руки та неналежне ставлення власників до їх утримання;

– Війна та безпосереднє пошкодження або знищення пам’яток архітектури внаслідок обстрілів країною—агресором;
– Загроза знесення пам’яток архітектури та пам’ятників через Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії».

«Архітектура і стан будівель в історичному центрі жахливий. Коли гуляєш по Приморському бульвару і там дерево росте з балкону — то це не нормально, адже будівля гарна, але майже зруйнована… Мені хотілося б показати моїм друзям з—за кордону, як у нас гарно, але я розумію, що вони не звикли до цього «шуму» у вигляді білбордів і банерів на домах…».

(мешканка Київського району)

«У нас часто усі нові будинки тільки з металопластиковими вікнами. Нещодавно Український театр був ще з чудовими різьбленими рамами, а потім їх зняли і вони валялися внизу на сміттєзвалищі, а туди поставили металопластикові вікна… З одного боку, зробили добре, що полагодили. А з погляду культурної спадщини — її зруйнували! І це те, чого не повернеш і не відновиш. Мединівські корпуси також не реставрують. Там були гарні вікна з рамами — так їх винесли на смітник разом з мармуровими підвіконниками».

(мешканка Київського району)

«Ось ви пам'ятаєте, коли раніше їхали Французьким бульваром, то ми їхали ніби крізь зелену арку. А потім ці дерева так погано підрізали, що такого вже ніколи не буде, вони не відновляться так. І сам бульвар став уже «лисий»… Я раніше виходила у відкрите море за сферою своєї діяльності, тож я берег бачила величезним зеленим полотном з Оперним театром. А два роки тому вже панорама була — білі «зуби» новобудов, що стирчать, і між ними зелень».

(мешканка Київського району)

«Одеса тепер уже стала не зеленою, як раніше! Я все життя прожив на Фонтані і пам'ятаю, коли виходиш на схили, то все було зелене, квітуче місто, а тепер одні «залисини» можна побачити. Місто вирубують, і це дуже видно!».

(мешканець Приморського району).

«Архітектура у нас неймовірно чудова. Дуже багато чудових будівель, особливо в історичному центрі. Кожна будівля — це мистецтво. Вони зараз руйнуються і завдяки «неадекватним сусідам» у тому числі…».

(мешканка Пересипського району)

«Ось точилися суперечки з приводу друкарні біля синагоги — що з нею робити, люди на мітинг виходили, протестували… А потім тихенько взяли та розламали, приїхав бульдозер і завалив усе».

(мешканець Приморського району)

«Зараз є прямі загрози знести певні пам'ятники, а я вважаю, що їх немає сенсу зносити, вони в історії вже є. Мені взагалі здається, що ті, хто зносять пам'ятники «просто гроші на цьому роблять», про культуру тут не йдеться. Їм все одно, що зносити, «плювати вони хотіли на культуру». можна відреставрувати. А у нас виходить, що зносять одне, щоб побудувати нове, що комусь особисто приноситиме гроші в кишеню…, але не місту».

(мешканець Приморського району)

Способом збереження культурної спадщини, на думку респондентів, має стати більша увага від державних та місцевих органів влади, переведення пам’яток архітектури в державну власність, залучення коштів для їх реставрації та збереження, зокрема за допомогою залучення грантової допомоги.

«Ці історичні будівлі в певний момент стали приватними! То чому ж у цих приватників державі не приватизувати ці спадщини ЮНЕСКО, які вони купили за копійки чи хабарі??? Держава повинна узгодити ось ці культурні об'єкти, які стануть на службу якимось організаціям, заходам…».

(мешканець Пересипського району)

«А по—друге, якщо ми говорим про реконструкцію, то у нас хоча б проєкти є, і кошти є в державному бюджеті, можливо співфінансування, іноземні партнери, ті, хто проживали колись в Одесі, родичі… Питання в тому, щоб були якісь проєкти!».

(мешканка Пересипського району)

При цьому деяким респондентам бракує інформації та розуміння переваг, які може отримати місто від внесення його центру до культурної спадщини ЮНЕСКО.

«Ось хоч центр міста під охороною ЮНЕСКО тепер. Але прилетіла ракета в центр і знайома хоче за свої гроші зараз відремонтувати дах, але вона не може, тому що її будинок під охороною ЮНЕСКО тепер! Я бачу, що зараз це для людей, які живуть у цих будинках, більше проблема, ніж допомога».

(мешканка Приморського району)

Спадщина часів російської імперії та радянського союзу

Щодо того, що потрібно робити з культурною спадщиною часів Російської імперії та Радянського Союзу, а також топонімікою, присвяченою особам тих історичних епох, були висловлені різні підходи та точки зору:

– Варто залишити всі пам’ятки, але із поясненнями щодо контроверсійних осіб, інформуванням щодо їх діяльності. Аргументуючи цю точку зору, респонденти апелювали до іноземного досвіду, де зберігають пам'ятки різних історичних епох.

> *«У Парижі стоїть Генріх IV, Марат — все нормально, вони не б'ються! Хочете монаршу екскурсію — пройшлися одними пам'ятками, хочете про Французьку революцію — йдемо по інших пам'ятниках... Залиште і в нас все в спокої».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Ми можемо все повернути на свою користь! Ось кейс Художнього музею — вони мають портрет Катерини. Вони його не зняли — вони зробили порожню залу, куди ти заходиш і чітко розумієш, що до чого».*
>
> (мешканка Київського району)

Ще одним аргументом на користь збереження є те, що витрати на демонтаж пам’ятників зараз є недоцільними.

> *«Я теж вважаю, що нехай стоять ці пам'ятники. Не той час, щоб вкладати час, кошти та демонтувати їх».*
>
> (мешканка Хаджибейського району)

Також була висловлена думка, що не потрібно знищувати старі пам’ятники, натомість направляти зусилля на створення та популяризацію нових.

> *«Я вважаю, що найкраща тут ситуація, коли ми не зносимо тут пам’ятники, а створюємо свої... І в такому випадку замість того, щоб брати і зносити, витрачати на це кошти, давати людям зарплату — камон!!! — у нас війна! Яке знесення?..».*
>
> (мешканка Хаджибейського району)

> *«Я за творення нового та проти знесення. І вулиці так само».*
>
> (мешканка Хаджибейського району)

> *«Я вважаю, що треба вчитись на помилках історії. Перш ніж руйнувати, потрібно створювати своє та популяризувати його. Ніхто не заважає популяризувати щось нове, поставити нову пам'ятку».*
>
> (мешканка Пересипського району)

– Варто позбутися пам’ятників найбільш спірним діячам, особливо державним та військовим, які брали участь в злочинах проти України або ж виступають приводом для російської пропаганди та просування проросійських наративів щодо Одеси. Це ж стосується і назв вулиць.

> *«Я про спірні моменти, про Катерину — якщо це мотивує людей з іншої країни йти сюди з війною — то мені не потрібна ця пам'ятка! Хоча я взагалі не проти неї. Але якщо вона перетворилася на символ агресії, то однозначно прибирати».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Катерина стала «яблуком розбрату» — її безперечно треба було зносити. Ми росії показали, що не буде вашої пропаганди у нас. Потрібно зменшувати моменти, які сильно тригерять людей. Якщо причепляться знову до Пушкіна, він символізує, що Одеса російське місто — то однозначно прибирати його пам'ятник».*
>
> (мешканка Приморського району)

> *«Внаслідок подій, що відбулися 24 лютого 2022 року, у нас з'явилася велика кількість людей, яких травмує назва вулиць, пам'ятники. І до цього потрібно підходити не масово, як підходить наш уряд (а це великі гроші та бюрократія), а точково і на запит суспільства. Ми розуміємо, що суспільство тригерить пам'ятник Катерини — отже, треба його знести. Населення має право бути почутими».*
>
> (мешканець Київського району)

> *«Леніна точно треба прибирати. Це не лише прив'язка до вождя та росії, а ще й ідея комунізму. І люди старшого покоління починають популяризувати комунізм. І ще хочу сказати, що вулицю Терешкової перейменували — і цілком справедливо, оскільки вона є депутатом у росії».*
>
> (мешканка Приморського району)

– Варто окремо розглядати кожну особистість і підходити до цього питання зважено. Особливо обережно, на думку учасників фокус-груп, треба ставитися до пам’ятників та назв вулиць на честь громадських та культурних діячів, що жили або працювали у місті, та внесли свій вклад у його розвиток, зокрема градоначальники часів Російської імперії. Поширеною є теза про те, що ці діячі є частиною нашої історії і не потрібно нічого заперечувати або «переписувати».

«Дюк, Воронцов та інші — то я би розглядала кожний окремий кейс по ним. Ось про маршала Жукова — ну шо тут обговорювати??? А от стосовно Пушкіна, то інша річ».

(мешканка Київського району)

«Що стосується Де Рібаса, Рішельє, Воронцова — це просто герої нашого міста. Все ж таки у свідомості одеситів, на мій погляд 99,9% ці люди герої для кожного одесита».

(мешканка Пересипського району)

«Так, вони ж фундатори нашого міста… ну це ж історія… Я розумію, що можна все зруйнувати… А де гарантія, що через 5 років у нас знову все не зміниться? І наших руйнуватимуть… я проти такого краху. Ось комусь треба — і всі побігли…».

(мешканка Пересипського району)

«Вождів прибрати однозначно! А культурних діячів, які були та працювали у певний час в Одесі залишити!».

(мешканець Приморського району)

Також потрібно залучати експертів та громадськість до обговорення кожного конкретного кейсу, проводити роз'яснювальну роботу щодо необхідності демонтажу пам'ятника чи перейменування вулиці.

«Я вважаю, що треба обережно до цього відноситися, щоб «з водою не викинути дитину». Є загальновідома практика в тому ж Парижі, де зберігається історична топоніміка і архітектура. Плюс коли на Османа виникає центр Помпіду, то ні в кого це не викликає шоку. Мені здається, що потрібно виважено, з експертною думкою вибрати те, що має лишитися. Визначити по значущості для Одеси і України загалом, так як Одеса один із ключових гравців на всеукраїнському полі історично в різні часи і потрібно знайти оцей баланс. Потрібні експерти. Щоб не було цього «Ура—патріотизму» і тієї зацикленої на минулому точки зору».

(мешканка Хаджибейського району)

«Люди повинні мати можливість вплинути на рішення міської влади як захистити пам'ятник, так і поставити питання про знесення. Щоб дискусія була безпечною. І люди, які захищали цю імперськість, цей блиск, всі ці будівлі чудові, які були збудовані за часів розквіту Російської імперії. Потім росли будівлі в сталінські часи, хрущовські — це теж вся спадщина. Його можна переосмислювати, але не обов'язково руйнувати. І всі люди, включаючи переселенців, повинні мати можливість брати участь у цих дискусіях».

(мешканець Пересипського району)

«25 тисяч людей, які помучилися, щоб зареєструватися, завантажити туди свої дані… а яка кількість людей похилого віку не змогли цього зробити… або ті, хто живе за межами Одеси хотіли, але не могли проголосувати… Запитувати треба, проводити ФГ, залучати багато громадськості, а так не можна робити, як було з голосуванням про Катерину».

(мешканка Приморського району)

Крім того, важливо пояснювати громадськості, чому перейменовують ту чи іншу вулицю, та ким є особистості, на честь яких змінили назву. У респондентів викликає роздратування, коли вони не розуміють, яке безпосереднє відношення особистість мала до Одеси. Було запропоновано називати вулиці на честь сучасних героїв.

«Гаразд Леніна скрізь перейменували. Але навіщо перейменовувати вулиці прізвищ людей, які щось зробили для Одеси, взагалі «ноу нейм мікімаус» — це взагалі тупість. Десь роблять таємне голосування, про яке не всі знають… і так далі… нюансів дуже багато… У цьому немає суспільного діалогу одеситів! Просто влада вирішила і все… Полководці або люди, які мають відношення до наступу. Я була б рада, якби вулицю загиблого воїна, на якій він жив, назвали б на його честь. А якщо просто комусь у голову стрільнуло перейменувати вулицю на ім'я людини, яка навіть і не була в Одесі, то це маячня».

(мешканка Пересипського району)

«Коли перейменовують якусь вулицю, ніхто не знає, хто був цей діяч… І є у нас такі вулиці, про походження назви яких ніхто не знає ні до, ні після… Чим комусь заважала Дніпропетровська дорога? Хто такий Семен Палій? Це просто безглуздо».

(мешканка Пересипського району)

– Варто залишати ті пам’ятки, які мають мистецьку цінність. Особливо це стосується архітектури, створеної в минулі історичні епохи.

«Я по Києву суджу. Там дуже багато прикладів архітектури радянського модернізму, аналогів якому немає взагалі ніде. Українські архітектори започаткували цю технологію критих ринків — Дім меблів, Житній ринок. І на хвилі декомунізації хотіли це знести і вся архітектурна спільнота, молоді архітектори піднялися і відстояли це. Якщо немає того, що становить якусь культурну, історичну цінність… (слава богу зберегли мозаїку на станції метро Майдан Незалежності), і якщо це людина, яка дійсно вбивала українців, то тоді про що мова!!!».

(мешканка Хаджибейського району)

«І цей пам'ятник (Катерині) новий, із сучасних матеріалів, його не так шкода. Там оригінальні старовинні лише фаворити — графи на основі».

(мешканка Приморського району)

– Варто перенести пам’ятники спірним особистостям в музеї.

«Вони мають залишатися у музеях, але не на площах».

(мешканець Приморського району)

В репрезентативному опитуванні респондентам запропонували вищезазначені стратегії, щоб вони могли оцінити, наскільки вони погоджуються з такими твердженнями. Найбільш однозначно одесити визначили, що варто позбутися всіх символів радянського минулого. З цим погоджується (оцінки «4» та «5») 55% респондентів.

Одеські міфи та запит на їх оновлення

Для виявлення існуючих міфів учасникам фокус-груп ставилось як пряме питання «Що таке міф Одеси?», так і непрямі питання щодо того, з чим у них

асоціюється Одеса, з чим хотілося б щоб асоціювалася, а з чим би не хотілося. Також існування різних міських міфів можна виділити і через інші дискусії, що виникали під час обговорення попередніх питань, представлених у цьому звіті.

Міфи одеського колориту

Перша група міфів, які умовно можна назвати «міфи одеського колориту», здебільшого сформовані у радянські часи, в тому числі завдяки творчості письменників, артистів та гумористів, таких як Михайло Жванецький, Ілля Ільф та Євген Петров, Леонід Утьосов, Ісаак Бабель; кінематографу та пісням («Ах, Одесса..», «Шаланды полные кефали…»).

Сюди можна віднести такі загальні асоціації як «Одеса—мама», «Одеса — перлина у моря», «місто—герой», «Одеса — столиця гумору», «одеський колорит», «гучність», «шум—гам», «одеські дворики», «Привоз», «одеський акцент». В цілому, цей міф у багатьох викликає позитивні почуття.

> *«Я б хотіла, щоб залишилися одеські дворики з білизною, зі сходами, віконцями».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«Вони (туристи) хочуть відчути саме колорит Одеси — піти на Привоз, а Київський ринок не підходить».*
>
> (мешканка Київського району)

Окремі респонденти вважають цей міф застарілим та неактуальним для подальшого розвитку та брендування міста.

> *«Найбільша з погляду бренду проблема нашого міста це те, що ми дуже сильно зачепилися за стару культуру, ми її й досі вихваляємо, особливо старше покоління. Ця культура була актуальною в СРСР, коли не було завдання приносити гроші. На вокзалі достатньо було написати «Місто—герой Одеса» і всім однаково який сенс несе цей напис з комерційної позиції, тому що не було як такої комерції. Зараз же просувати місто біля моря, яке є морським бізнес—центром України, де купа вечірок, концертів, багато молоді, торгові центри з позиції «Сонька золота ручка» чи «місто—герой» чи пісні «У Чорного моря» — це не те, що застаріло, і навіть шкодить нашому місту! Одесу можна уявити набагато в більш сучасному та актуальному форматі, щоб вона стала туристично привабливішою».*
>
> (мешканець Київського району)

Ще частина респондентів теж вважають, що цей міф більше не відповідає дійсності, але відносяться до цього із сумом та ностальгією за минулим.

«Останнім часом я приходжу до тієї думки, яку сказав Жванецький: не треба любити себе в Одесі, треба любити Одесу в собі! Те «моє» місто вже пішло, його немає. Я одеситка в 7 поколінні і доводиться вже любити ту Одесу в собі».

(мешканка Київського району)

Бандитська Одеса

Ще один міф, який можна віднести в цю категорію, це так звана «бандитська Одеса», основними персонажами якого є Мішка Япончик та Сонька—Золота ручка. Цей міф особливо привабливий для туристів та для людей, що відносно нещодавно переїхали в Одесу, але викликає неоднозначні оцінки у одеситів. Частина респондентів вважають цей міф застарілим та неактуальним, інша частина — що цей міф є туристично привабливим і тому не варто його позбуватися.

«У мене друзі всі, хто сюди приїжджав, всі шукають Соньку Золоту ручку».

(мешканець Пересипського району)

«Сонька Золота ручка — це міф. І все, що створено Ільфом та Петровим теж міф. І що в Одесі суцільні бандити і одна лише Молдаванка. І як це прекрасно та романтично — все міф».

(мешканка Приморського району)

«Ну, ось для туристів це дуже хороша реклама. Катакомби, Молдаванка… Міф — це все одно частина Одеси».

(мешканець Приморського району)

«Якщо це буде вигідно місту для залучення туристів — однозначно потрібно залишати і популяризувати!».

(мешканець Приморського району)

«Так це ж наша фішка — повести в катакомби і розповідати, що тут сидів Мішка Япончик. Та звідки ви це знаєте? І навіщо воно мені треба! Або моїй дитині 10—річній».

(мешканка Хаджибейського району)

Туристичне та курортне місто

Наступна група міфів визначають Одесу як туристичне та курортне місто.

Один респондент зробив акцент на тому, що Одеса — це місто молоді, розваг, драйву та веселощів, в позитивному ключі, зауваживши, що вона має розвивати, в першу чергу, цю складову, без акценту на історичне минуле.

«Якщо говорити про туризм — це про молодь. Молодь не їхатиме дивитися на пам'ятники, будівлі, збудовані французами та італійцями. Будь—яка молодь всього світу любить розваги, емоції, рух, драйв і все з цим пов'язане. Одеса все це може дати. І саме зараз у місті акцент на цьому й зроблено! У нас є Аркадія, є заклади у місті — є все, щоб надати платоспроможній публіці приїхати та витратити у нас свої гроші. Так і треба наголошувати на тому хорошому, що в нас є, а не намагатися «смикати мертвого коня» у вигляді наших архітектурних пам'яток та будівель… Якби треба було вибрати, на чому зробити акцент, то я б робив саме на інтертейменті».

(мешканець Київського району)

Проте у багатьох респондентів така думка викликає скоріше негативне сприйняття. Вони не хотіли би щоб Одеса асоціювалась тільки з Аркадією, клубами, аквапарками, «дешевими розвагами».

«Я не хочу, щоб Одеса асоціювалася з містом дешевих розваг».

(мешканка Київського району)

Водночас, у позитивному ключі називали асоціації, що визначають Одесу як тепле, приморське місто, місто відпочинку: «море», «сонце», «відпочинок», «щастя», «місто—свято», «порт», «курорт», «яхти», «багато відпочиваючих», «чайки», «смачна їжа», «комфорт».

«І нехай тут люди живуть і приїжджають… гуляють, радіють, п'ють і їдять…».

(мешканець Пересипського району)

Крім того, існують скоріше позитивні уявлення про Одесу як розслаблене та оптимістичне місто.

«Тут можна однією фразою сказати: «Подивишся на Одесу з моря — рай, подивишся з суші — теж рай, живе як Бог в Одесі». Звичайно, існує цей міф».

(мешканка Пересипського району)

«Зараз ще додається, що одесити витримані — у нас стріляють ракетами, а ми посміхаємося, радіємо і живемо далі. Мені дзвонять друзі зі Львова, Харкова — а я говорю, що ну ось так, у мене справ купа, от і радіємо… У них гарна асоціація з нашою стійкістю до стресів».

(мешканка Пересипського району)

Позитивним є також уявлення про Одесу, як культурне місто. Учасники фокус-груп хотіли би, щоб цей міф був підкріплений реальністю і щоб місто викликало саме такі асоціації у туристів. Позитивні асоціації, які можна

віднести до будування цього міфу це «Одеса — місто фестивалів», «культурна столиця», «центр культури», «багата культурна спадщина», «місто красивої архітектури», «театри».

> *«Одеса — це центр культури, Оперний театр. Ця культурна спадщина дуже багата. І ті люди, які приїжджають, то всі прагнуть потрапити до одеського Оперного театру. Якщо ти не був у Оперному та на Дерибасівській — то вважай ніде не був! Привоз також обов'язковий. Ось із цих шматочків складається дух Одеси».*
>
> (мешканець Приморського району)

Міф про особливість та окремість Одеси

Ще одна група міфів стосується сильно вираженої локальної ідентичності, що проявляється у асоціаціях про виключність, особливість та окремість Одеси та одеситів.

Сюди можна віднести міф про корінних одеситів, які дуже пишаються своєю локальною ідентичністю та вкоріненістю. Дехто розглядає його як негативний і вважає, що не варто акцентувати увагу на цьому, а дехто бачить в цьому спосіб збереження традицій.

> *«Ті, хто почувається корінними одеситами, то вони за будь—якої можливості акцентуватимуть увагу на цьому. У них ось пряма мета будь—яку розмову підвести до того, що я корінний одесит. Ось я ніколи не кричатиму, що я корінний одесит, хоча народився і живу тут. Це цілий прошарок людей, який живе в центрі міста в історичних будівлях. Це взагалі пахне якимось нацизмом… Корінний—не корінний… Яка різниця, якщо людина приїхала, купила нерухомість, людина платить податки…».*
>
> (мешканець Київського району)

> *«Я не корінна одеситка, папа з Одеської області з Приморського, а мама з Чернігівської області. Але в Одесі вони навчалися і зустрілися в національному університеті. Але в мене є подруги корінні одеситки. І ось одеська корінна родина — це просто клас! Зі своїми традиціями, повір'ями, вони всі реально ходять на Привоз. В мене друг єврей одесит — для нього нерушима традиція, яку не можна змінити — це ходити кожну суботу на Привоз однозначно».*
>
> (мешканець Пересипського району)

Неоднозначним є і міф про особливість одеситів.

> *«Одесити завжди неважливо куди заходили та казали, що «я одесит!». І це звучало як козир, вони це звання несли перед собою! Мене це дуже тригерило…*

ось ми типу не такі, а вони класні! Ніхто у нас не кричав, що "я з Херсона!" Потім я почала тут жити і зрозуміла, що просто одесити дуже люблять своє місто!».

(мешканка Приморського району)

«Одесити взагалі впевнені, що у нас все найкраще. Зверхність, гонор дуже притаманні нам!».

(мешканка Приморського району)

Негативні міфи

А от міф про відокремленість Одеси, такі як «Одеса — окрема держава», наразі викликає скоріше негативні емоції, асоціації з сепаратизмом.

«Мені не подобається, коли я чую, що Одеса — це окрема держава! Ніяке ми не окреме — ми та цеглинка одного цілого і не треба себе протиставляти всім іншим».

(мешканець Київського району)

«Я колись приїхала навчатися в коледжі у 15 років, то у мене була одногрупниця, яка казала, що Одеса — це окрема держава! І мене це так вражало! Я завжди говорила, що Одеса — це частина України, до чого тут окрема держава?».

(мешканка Приморського району)

Деякі респонденти, які не народилися, а переїхали в Одесу, розповідають, що на власному досвіді стикнулися зі «своятвом» одеситів, неможливістю інтегруватися в цю спільноту.

«Я дуже добре пам'ятаю 2014, 15, 16 років, коли я наймала квартиру в Одесі, то ріелтор постійно запитував мою прописку. Тоді взагалі одесити не хотіли здавати квартири луганським та донецьким мешканцям. Одеса для своїх, своятво дуже розвинене».

(мешканка Приморського району)

Також в негативному ключі говорять про «одеську толерантність» та «одеську аполітичність».

Окремо можна виділити різноманітні негативні міфи — ті асоціації про Одесу, яких респонденти хотіли би позбавитись:

- Корупція;
- Кримінал та бандитизм;
- Брехня, обман, шахрайство;
- Хитрість, лицемірство;

- Пафос, снобізм, зверхність, гонор;
- Місто секс—туризму;
- Проросійське місто, сепаратизм;
- Занедбаність архітектури та бруд: «будинки, що руйнуються», «кадоровки», «руїни», «занедбаність», «полярність красивої картинки і дуже поганої», «бруд»;
- Шовінізм, жорстокість, погроми, «2 травня».

> *«Я часто подорожувала Україною і знаю, що мешканців Одеси вважають хитрими людьми — хитрозробленими... Я не хотіла б, щоб Одеса так асоціювалася».*
>
> (мешканка Хаджибейського району)

Національна та культурна приналежність міста

І остання в цьому списку, група міфів, що визначають національну та культурну приналежність міста, його ідентичність.

Міф про те, що «Одеса — єврейське місто» здебільшого не знаходить свого підтвердження. Частина респондентів вказує на те, що більшість євреїв давно іммігрували і їхня спільнота є просто однією з нацменшин. Але деякі респонденти зауважують, що євреї мали великий вплив на місто і воно має «єврейський дух».

> *«У мене також ніколи не асоціювалась Одеса з єврейським містом, тільки українське».*
>
> (мешканка Київського району)

> *«У мене в школі було половина євреїв. Мене вітали з єврейським Великоднем. І в нас це вважається нормальним. І коли почалася війна, то мої саме єврейські однокласники, які поїхали, першими написали мені і запропонували допомогу. І ще хочу наголосити, що в Одесі було кілька «хвиль», коли євреї масово виїжджали! І зараз Одеса вже не єврейське місто».*
>
> (мешканка Приморського району)

> *«Те, що вже значною мірою відійшло, це міф, що Одесу зробили Одесою євреї. Наприкінці 19 століття третина населення Одеси були євреями, причому національностей було дуже багато... Із 20 національностей євреї складали одну третину. Моя мама у 70 роки, коли багато євреїв виїхало, говорила, що поїхали євреї — і на Дерибасівській зникли інтелігентні обличчя».*
>
> (мешканець Хаджибейського району)

> *«Та все одно Одеса — це єврейське місто! Цей дух залишився назавжди!».*
>
> *(*мешканець Приморського району)

«Ну так, вона більше єврейська, ніж українська. Українська — це вже надбудова».

(мешканка Приморського району)

Відносно міфів, що пов'язують Одесу та Російську імперію, найбільш розповсюдженою думкою є те, що це невід'ємна частина історії міста. Проте наскільки велике значення імперія та саме росіяни мали для розвитку міста і який саме момент можна вважати заснуванням є предметом дискусій. Дехто називає міфом, від якого варто позбутися, те, що Одеса була заснована у 1794 році Катериною ІІ. Дехто, навпаки, вважає, що розмови про 600—річну історію міста — це спроба створити нові міфи про «українську Одесу».

«Гарна була Російська імперія, поганий був СРСР — проте вони давали життя цьому місту, нашій території, вони сюди вливали те, що могли!».

(мешканка Київського району)

«Ми маємо «умовно» Катерину, яка постійно маячила перед очима. Одна річ розпочати місто, а інша — вже розвивати його і це були зовсім інші люди».

(мешканка Київського району)

«Ще основний міф — що Одесу заснувала Катерина ІІ».

(мешканка Хаджибейського району)

У більшості респондентів, особливо у молоді, не виникає сумнівів, що Одеса — українське місто. Щодо того, що саме в місті символізує та характеризує Одесу як українське місто, були названі такі варіанти як використання української мови, «прапор на всі Потьомкінські сходи», сучасні військові герої, власне — сам факт українського громадянства.

«У мене ніколи не виникало сумніву, що я українка. Я народилася і живу в Одесі. У школі ми говорили тільки українською і це дуже важливо. Ніколи не виникало думки, що Одеса — російське місто».

(мешканка Київського району)

Але найбільш популярним уявленням про місто, на якому акцентували увагу респонденти усіх фокус-груп, це його мультикультурність**.** Це позитивні асоціації, які на думку більшості респондентів, є сильною стороною Одеси, яку треба зберігати та підкреслювати.

«Одеса змінюється, та завжди різна. Наскільки багато різних культур я відчуваю щодня тут — та це неймовірно!».

(мешканка Київського району)

«Завжди говорили, що в Одесі 194 національності».

(мешканка Приморського району)

Примітним є те, що міф «Одеса — українське місто» в уявленні респондентів не протирічить міфу мультикультурності і хочуть, щоб вона і надалі поєднувала ці дві складові.

«Хочу, щоб Одеса розвивалась як багатокультурне місто у складі України. Щоб не відокремлювали нас як «отдельное государство со своим языком». Українське місто, яке приймає свою історію і ідентифікує себе з Україною, але визнає факт, що багато національностей залишило свій слід в нашій історії».

(мешканка Київського району)

«І національність не означає, що ти громадянин чи не громадянин України. Я взагалі за національністю молдаванка, але я громадянка України. І в мене проблем із ідентифікацією немає».

(мешканка Приморського району)

«Одеса — це Україна, просто так вийшло, що тут живуть люди різних національностей. А якщо взяти одеську область, то це взагалі «аж голова паморочиться», є навіть гагаузи — а це взагалі турки, котрі прийняли християнську віру. Вони всі наші люди, мешкають в Україні. Кожен має свою культуру».

(мешканець Пересипського району)

Частина респондентів висловили думку, що вони проти штучного нав’язування українізації та розвитку міста як суто українського. На їх думку, акцент все ж потрібно робити саме на мультикультурності.

«Я вважаю, що Одеса має бути багатонаціональною та багатокультурною. Я категорично проти, що Одеса має наголошувати на українізації».

(мешканець Київського району)

«У мене якраз реакція на це нав'язування націоналізму та патріотичної ідеї, відкопування та переписування… що 600 років Одесі, а не 237… І давайте зробимо святом 2 травня. У мене це викликає дуже сильне емоційне, внутрішнє, фізіологічне відторгнення… Для української культури багато робить Даха Браха, Онука, Жадан, Океан Ельзи, сучасні українські поети… «Один в каное», який бере українську поезію та переробляє її на сучасне звучання та русло… Ось вони роблять набагато більше для прийняття українськості, ніж це все зайве патріотичне… Має бути сучасний якісний продукт».

(мешканець Пересипського району)

Водночас, були респонденти, які, навпаки, сказали, що зараз актуально більше уваги приділити саме розвитку української ідентичності одеситів.

> *«Ми багатокультурна область — 134 чи 136 національностей проживає. Ми не можемо говорити, що болгари нам цінніші, а молдавани немає... Але акцент треба робити не на тому, що у нас 134 національності, а на тому, що є одна основна...».*

(мешканка Київського району)

На основі отриманих під час фокус-груп результатів було сформульовано 30 тверджень, що відносяться до різних міфів, описаних в цьому розділі. Респондентам було поставлене питання, наскільки вони погоджуються з цими твердженнями від 1 до 5 (де 1 — зовсім не погоджуюсь, 5 — повністю погоджуюсь).

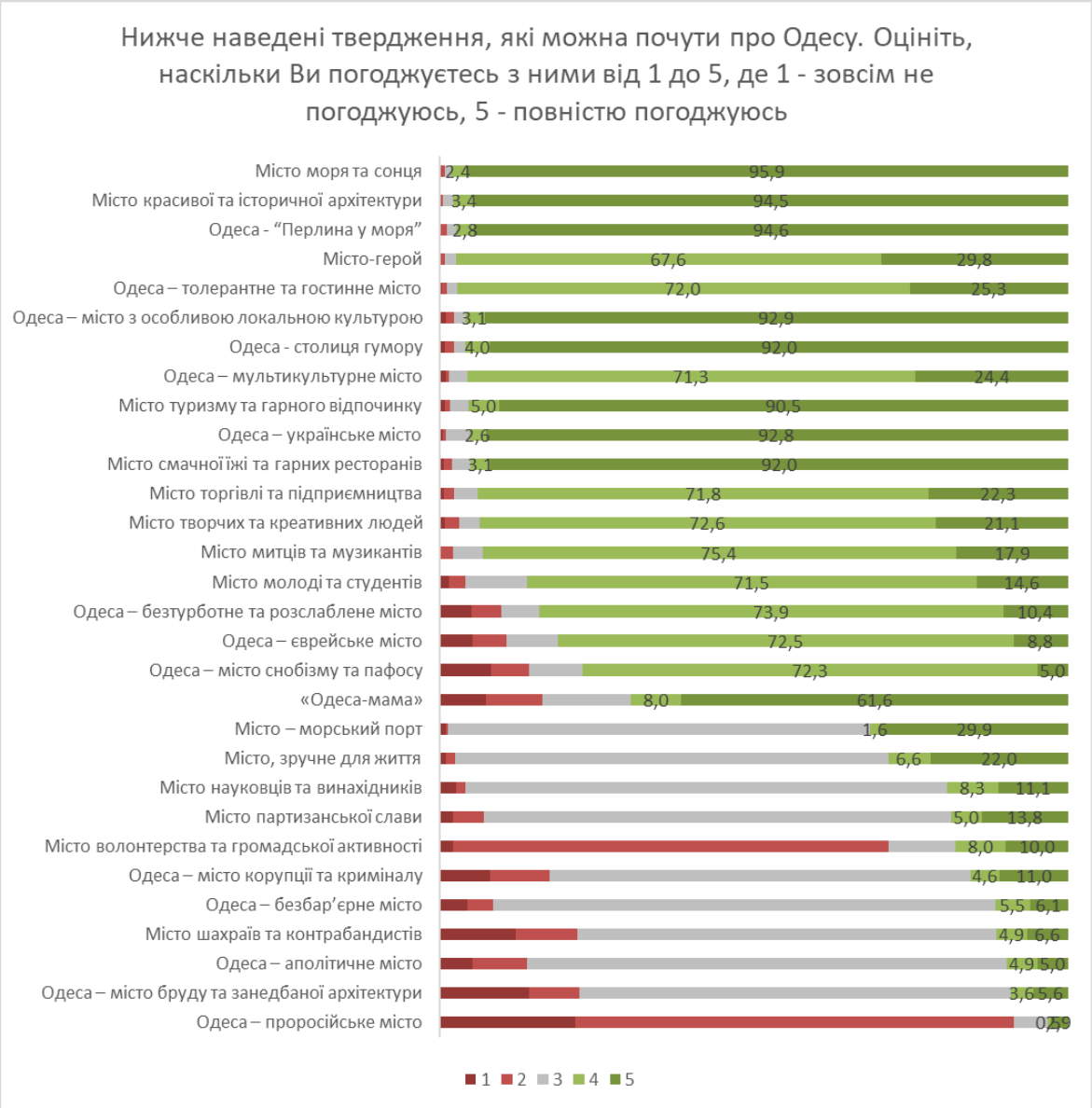

Опитування демонструє домінування у респондентів уявлення про Одесу як туристичного та курортного міста з красивою історичною архітектурою («місто моря та сонця», «місто красивої та історичної архітектури», «Одеса — толерантне та гостинне місто», «Одеса — місто туризму та гарного відпочинку», «Місто смачної їжі та гарних ресторанів», «Одеса — безтурботне та розслаблене місто»)

Також в уявленнях одеситів про місто знайшли своє відображення твердження, які можна віднести до міфів одеського колориту («Одеса — перлина у моря», «Одеса — столиця гумору», «Одеса—мама»). При цьому твердження «Одеса — місто шахраїв та контрабандистів», яке під час фокус-груп активно згадували, респонденти не підтримують. Крім того, майже половина опитаних не хотіли би, щоб Одеса викликала такі асоціації.

Примітно, що респонденти майже однаково підтримують твердження «Одеса — українське місто» та «Одеса — мультикультурне місто», а також більшість підтримує твердження «Одеса — єврейське місто». Це підтверджує результати фокус-груп про те, що ці тези не суперечать одна одній в уявленні містян.

Ще одна група тверджень, з якими погоджуються одесити, описує місто через креативність та підприємництво («місто творчих та креативних людей», «місто митців та музикантів», «місто молоді та студентів», «місто торгівлі та підприємництва»).

Окремо можна відзначити одне з найбільш популярних тверджень про Одесу як місто—герой. З урахуванням того, що не знайшла підтвердження теза про місто партизанської слави, можна зробити припущення, що це твердження відноситься не тільки до радянського періоду, але і до сьогодення.

Серед міфів, які під час фокус-груп були визначені скоріше як негативні, знайшов підтвердження лише один — «Одеса — місто пафосу та снобізму». Це твердження знаходиться на шостому місці серед тих, з чим респонденти не хотіли би, щоб асоціювалося місто.

А от твердження, з якими не погодилась більшість респондентів це «Одеса — місто волонтерства та громадської активності» та «Одеса — проросійське місто». Оцінки «1» та «2» поставили цим твердженням 71% та 91% відповідно.

Теза про те, що Одеса проросійське місто є однією з найбільш небажаних асоціацій. Крім того, одесити не хотіли би, щоб їх місто асоціювалось з шахрайством та контрабандою, корупцією та криміналом, брудом та занедбаною архітектурою.

Також респондентам в репрезентативному опитуванні був поставлений ряд питань на визначення запиту на зміну історико—культурного міфу та майбутнього культурного розвитку міста.

Більшість респондентів (68%) підтримує думку, що одеський міф — це невід'ємна частина міста. Він створює асоціації з Одесою та привертає увагу туристів. Більшість (80%) вважає, що Одеса, в першу чергу, має розвиватись як українське місто. Також приблизно порівну підтримується вектор розвитку Одеси як мультикультурного (54%) та європейського міста (53%).

Водночас, більша частина одеситів (42%) вважає, що Стратегія культурного розвитку міста має впроваджуватися вже після війни, а зараз це є не на часі.

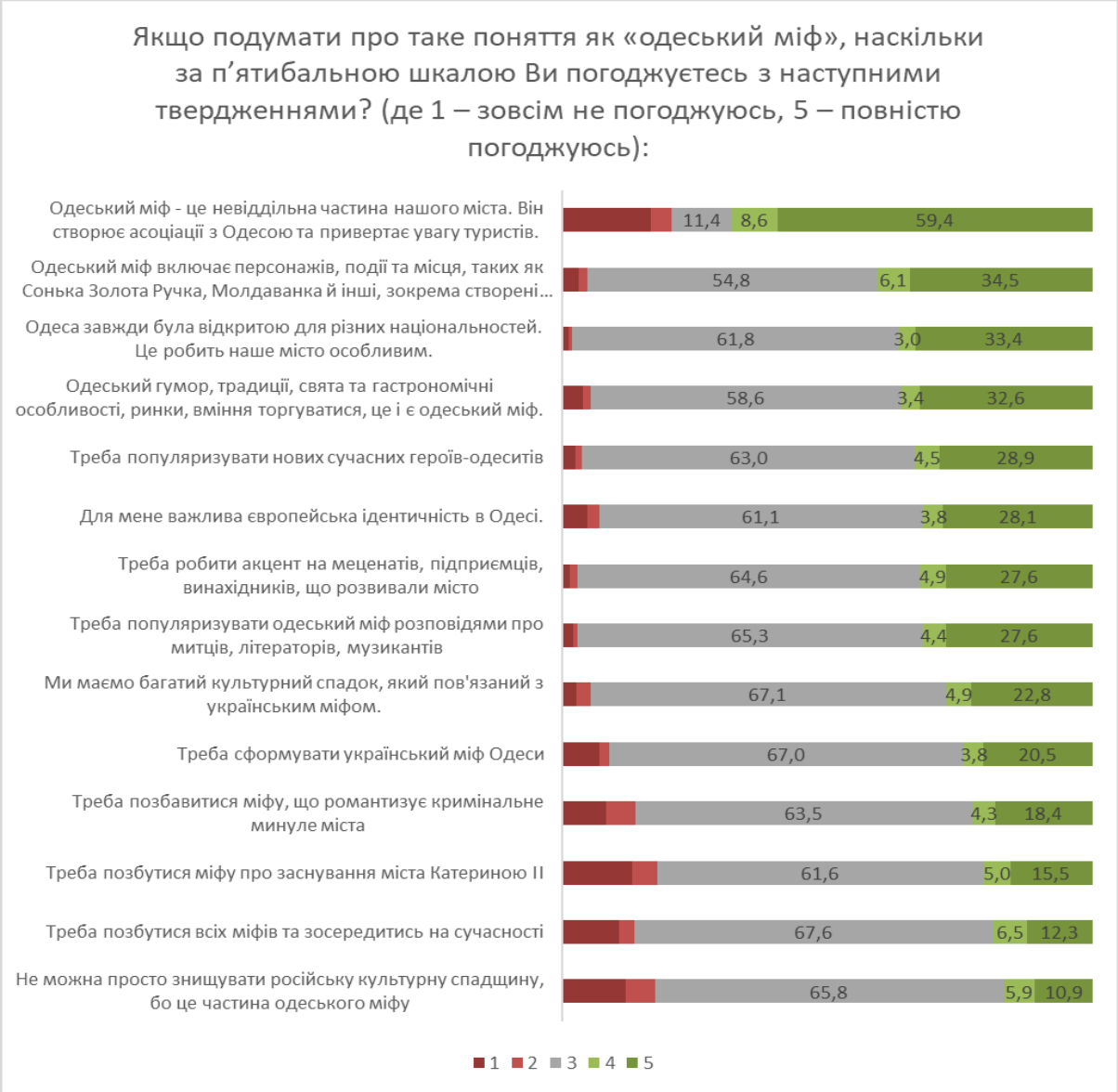
Якщо подумати про таке поняття як «одеський міф», наскільки за п'ятибальною шкалою Ви погоджуєтесь з наступними твердженнями? (де 1 – зовсім не погоджуюсь, 5 – повністю погоджуюсь):
Одеський міф - це невіддільна частина нашого міста. Він створює асоціації з Одесою та привертає увагу туристів. 11,4 8,6 59,4
Одеський міф включає персонажів, події та місця, таких як Сонька Золота Ручка, Молдаванка й інші, зокрема створені... 54,8 6,1 34,5
Одеса завжди була відкритою для різних національностей. Це робить наше місто особливим. 61,8 3,0 33,4
Одеський гумор, традиції, свята та гастрономічні особливості, ринки, вміння торгуватися, це і є одеський міф. 58,6 3,4 32,6
Треба популяризувати нових сучасних героїв-одеситів 63,0 4,5 28,9
Для мене важлива європейська ідентичність в Одесі. 61,1 3,8 28,1
Треба робити акцент на меценатів, підприємців, винахідників, що розвивали місто 64,6 4,9 27,6
Треба популяризувати одеський міф розповідями про митців, літераторів, музикантів 65,3 4,4 27,6
Ми маємо багатий культурний спадок, який пов'язаний з українським міфом. 67,1 4,9 22,8
Треба сформувати український міф Одеси 67,0 3,8 20,5
Треба позбавитися міфу, що романтизує кримінальне минуле міста 63,5 4,3 18,4
Треба позбутися міфу про заснування міста Катериною II 61,6 5,0 15,5
Треба позбутися всіх міфів та зосередитись на сучасності 67,6 6,5 12,3
Не можна просто знищувати російську культурну спадщину, бо це частина одеського міфу 65,8 5,9 10,9
1 2 3 4 5

Коли ми говоримо про майбутній розвиток Одеси, наскільки за п'ятибальною шкалою Ви погоджуєтесь з наступними твердженнями? (де 1 – зовсім не погоджуюсь, 5 – повністю погоджуюсь):
Одеса, в першу чергу, має розвиватись як українське місто 11,0 7,3 73,0
Одеса має розвиватись як багатонаціональне та мультикультурне місто 45,1 6,3 47,3
Одеса є важливим центром європейської культури та має розвиватись як європейське місто 43,9 8,6 44,4
Одеса має зберегти культурну спадщину часів Російської імперії 51,6 3,9 13,4
Одеса - місто - що розвивалося в радянський час і треба це шанувати 51,6 4,3 12,3
1 2 3 4 5

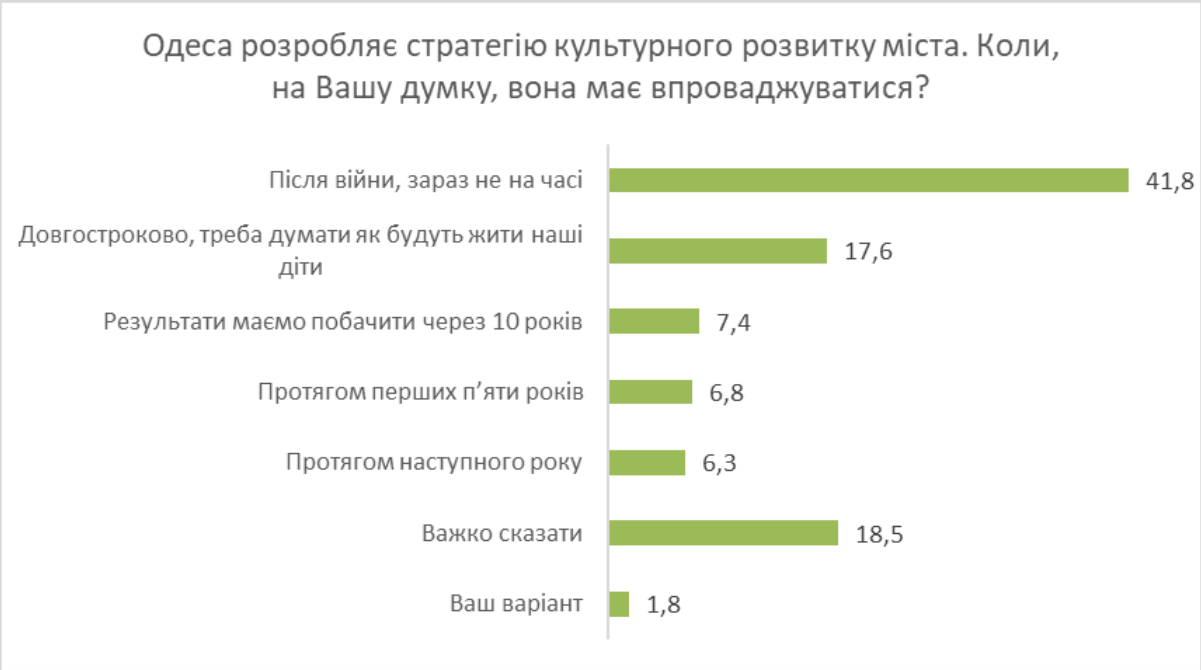
Одеса розробляє стратегію культурного розвитку міста. Коли, на Вашу думку, вона має впроваджуватися?
Після війни, зараз не на часі
41,8
Довгостроково, треба думати як будуть жити наші діти
17,6
Результати маємо побачити через 10 років
7,4
Протягом перших п'яти років
6,8
Протягом наступного року
6,3
Важко сказати
18,5
Ваш варіант
1,8

Висновки

1. За результатами кількісного опитування, найчастіше свій вільний час мешканці Одеси проводять наступним чином: спілкуються з родичами/друзями — 33,6%, гуляють біля моря — 28,8%, дивляться телевізійні програми — 28,4%, прогулюються парками Одеси — 27,8%, проводять час в соціальних мережах – 19,4%, дивляться фільми/серіали – 15,4, читають книжки – 13% Відвідують культурні заходи 6,6%. Найменш популярним різновидом дозвілля виявилися візити до ресторанів та кафе (3,8%).
2. Більшість учасників фокус груп також намагаються провести свій вільний час на свіжому повітрі: гуляти біля моря, в парках. Вони зазначають, що займаються спортом та східними практиками на вуличних спортивних майданчиках, відвідують тренажерну залу, грають у футбол, катаються на велосипедах.
3. Власники домашніх тварин також проводять багато вільного часу на вулиці, вигулюючи собак. Деякі учасники фокус груп стверджують, що під час дозвілля вони читають, дивляться кіно, малюють (картини по номерах). Власники приватних будинків зазначають, що у вільний час вони займаються городом та благоустроєм прибудинкової території.
4. Окремі респонденти як дозвіллєві практики відвідують психологічні тренінги, культурні та освітні заходи у свій вільний час. Також було зафіксовані поодинокі наступні дозвіллєві практики: відвідування СПА та «ремонт—як хобі».
5. За останній рік учасники фокус груп відвідали безліч наявних закладів Одеси. Були вказані візити у наступні театри: Одеський український театр ім. В. Василька, Одеський національний академічний театр опери та балету, Одеський обласний академічний драматичний театр, Одеський театр юного глядача, Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного, Дім Клоунів, Одеський академічний театр ляльок. Також учасники фокус груп за останній рік відвідували наступні культурні заклади: Культурний центр UNION, Одеська обласна філармонія, музеї, Одеський зоопарк, Одеський дельфінарій «Немо», зоопарк «БІОПАРК Одеса», Лютеранська церква Св. Павла (Одеська кірха), Театральна лабораторія «Театр на Чайній».
6. Як вже зазначалося вище, одесити, які брали участь у фокус групах, часто відвідують кінотеатри, бібліотеки, за останній рік вони також проводили

свій вільний час на екскурсіях по місту, візитували бібліотеки, парки міста (Дендропарк Перемоги, Парк культури та відпочинку імені Горького, зелена зона Меморіалу героїчної оборони Одеси 411–ї берегової батареї), льодовий каток та навіть кінні клуби.

7. Щодо результатів кількісного опитування, то протягом останнього року 42% респондентів не відвідали жодного культурного закладу та заходу в Одесі. Ще 6% з запропонованого переліку відвідували тільки парки. Однак, два чи більше разів відвідали парки 32,5%, театри — 14,1%, ярмарки — 14%, Одеський зоопарк — 7,5%, музичні концерти — 5,1%. Менш як 5% опитаних зазначають, що двічі або більше разів відвідали музеї (4,9%), культурний або громадський центр (4,6%), ще 4% ходили на екскурсії містом двічі або частіше. Один раз за 2023 рік ходили до театрів 16,6% респондентів, до Одеського зоопарку — 13,3%, до музеїв — 7,4%, публічно вшанували пам'ять певної людини або історичної події —7,3% респондентів, також щонайменше один раз за минулий бували на музичних концертах 6,9%, по 5% мешканців вказують, що відвідували одноразово гумористичні шоу та екскурсії містом.
8. На думку більшості респондентів анкетування головною перешкодою для відвідування культурних заходів є військова агресія російської федерації та участь у культурних подіях не є доречною для 46,3% респондентів. Третина опитаних (30,4%) вказують, що вважають відвідування заходів небезпечним через загрозу обстрілів, саме тому не відвідують частіше, чим зараз, стільки ж респондентів (30,4) вказують на брак вільного часу для участі у подібних заходах. Лише п'ята частина вважає перешкодою участі у культурному житті міста фінансовий фактор, так 18% вказують, що відвідували б частіше культурні заходи та заклади якби вони мали більше грошей.
9. Щодо відповідей учасників фокус груп на ідентичні питання, то ми виявили декілька кластерів, які репрезентують собою основні бар'єри для відвідування культурних закладів та заходів в Одесі:
   - Низька якість постанов, обмежений вибір/відсутність бажаних заходів, несвоєчасність та/або застарілі формати подій.
   - Брак фінансів та часові обмеження. Особливо ці бар'єри актуальні для сімей, які мають неповнолітніх дітей.
   - Стереотипні/помилкові уявлення щодо публіки Одеси.

- Фактор безпеки, ризики скасування/переривання на тривалий період заходу, марнування часу в результаті очікування завершення повітряної тривоги.
- Побоювання соціального засудження та негативні очікування від потенційної зустрічі з представниками ТЦК (територіальних центрів комплектувань).
- Віддаленість від місця проживання.
- Психологічний фактор/відсутність настрою та бажання для розваг.

10. Під час дослідження не було зафіксовано категоричних заперечень проти проведення будь—яких культурних заходів в Одесі, скоріше навпаки, Одеса не бачить себе повноцінною без цієї сфери. Як вже вказувалось вище, є претензії до якості постанов, є рекомендації щодо розширення «асортименту» та масштабу заходів, але при цьому серед учасників груп є розуміння, що зараз це неможливо реалізувати та потрібно мати терпіння. Деякі респонденти стверджують, що їх дратує «культура Аркадії» (зазначимо, що таке суперечливе ставлення до культури, діяльності та взагалі існування сучасної Аркадії мало місто і до повномасштабного вторгнення, але зараз погіршилось), також учасники вказують, що будь—які висловлювання «проти» проведення будь—яких культурних заходів в місті, це скоріш за все людський фактор та навіть засіб психологічної розрядки.
11. Більшість учасників фокус груп висловили думку про те, що культурних та рекреаційних локацій по суті не вистачає у всіх районах міста. Можна скоріше перелічити що існує в районі, ніж чого немає.
12. Що стосується браку конкретних локацій в масштабах Одеси, то були названі наступні варіанти відповідей: «Не вистачає обласного молодіжного центру», «Мені не вистачає «Ринку їжі». Там виступали також групи, коміки. Ось туди б я пішла», «Мені зараз не вистачає дуже Зеленого театру», «Одесі в порівнянні з Києвом не вистачає формату закладів типу «книгарня—кав'ярня». Також були надані коментарі щодо необхідності встановлення лавочок по місту, ще один респондент пропонує звернути увагу та привести в належний стан на такі елементи міського ландшафту як тротуар, паркани та бордюри.
13. Окрім Приморського району, в інших трьох, які будувалися за своїм призначенням в якості «спальних», відсутні або їх критично мала кількість, театри, музеї, танцювальні центри, коворкінги, боулінг, локації для ділових та повсякденних зустрічей, сучасні бібліотеки, кав’ярні і так

далі. Виключенням можна назвати дуже красивий, на думку учасників, Парк Горького.

14. Мешканці Пересипського району наголошують на потребі в додаткових вуличних спортивних та рекреаційних локаціях (зазначимо, що Пересипський район досить великий та дещо «контрастний» зсередини, тобто окремі його частини дуже відрізняються одні від інших). Учасниця, яка проживає в Хаджибейському районі пропонує створити центр сучасного мистецтва в районі, представники молоді/студенти Київського району стверджують, що локальний коворкінг буде мати популярність в цій частині міста.

15. Щодо результатів анкетування, то на думку 63,6% мешканців Одеси в місті «вистачає всього» з запропонованого переліку культурних закладів. Майже ідентична кількість респондентів (62,8%) вважає, що у їх районі також «вистачає всього». Не дивлячись на великий відсоток тих, кому «всього вистачає», ми отримали підтвердження думок, висловлених на фокус групах щодо браку культурних локацій. У місті бракує: місць для прогулянок вздовж моря (6,6%), спортивних майданчиків (5,9%), доріжок для заняття бігом, катання на велосипедах, роликах (5,4%), парків та скверів та басейнів (по 4,9%), спортивних комплексів (4,4%), дитячих майданчиків (3,9%), центру сучасного мистецтва та молодіжного центру в Одесі не вистачає 3,1% респондентів. В районах так само не вистачає спортивних майданчиків (7,9%), басейнів (6,6%), парків та скверів (6,4%), доріжок для заняття бігом, катання на велосипедах, роликах (5,9%), спортивних комплексів (5,4%), дитячих майданчиків (5%), місць для прогулянок вздовж моря (4,4%). Власні варіанти відповідей стосуються поліпшення інфраструктури, прибудинкових територій та потреби в покращенні стану безбар'єрного середовища.

16. Під час обговорення запитання «Чого не вистачає в Одесі» в якості вкрай гострої та актуальної неодноразово піднімалася тематика інклюзії, безбар'єрного середовища та умов для відпочинку людей у поважному віці.

17. Щодо «перетворення» будівлі/приміщення, яке не функціонує за своїм призначенням або не в повну силу, в корисну, творчу, креативну локацію району, було отримано наступні пропозиції мешканців:

    – Бібліотеки (особливо в «спальних» районах)
    – Будівлі на території курортного комплексу санаторій «Куяльник»
    – Корпуси деяких закладів середньої спеціальної освіти

– Трамвайне депо

18. Під час дискусій представники молоді Одеси запропонували за інструмент поліпшення рекреаційної та паркової інфраструктури рекомендували використовувати успішний закордонний досвід.

19. За результатами проведеного дослідження знаковими для одеситів є місця, зосереджені в історичному центрі міста, а також місця, які символізують Одесу як морське, курортне та портове місто. Так, за результатами масового опитування в 10 найбільш популярних місць, що символізують Одесу увійшли Потьомкінські Сходи, Оперний Театр, Чорне море, вулиця Дерибасівська, Привоз, пам'ятник Дюку де Рішельє, Приморський бульвар, морський порт, Аркадія. Ці ж місця називали учасники фокус-груп в якості матеріальної культурної спадщини Одеси. Крім того, в масовому опитуванні найбільш розповсюджені уявлення про Одесу характеризують її як «місто моря та сонця» та «місто красивої та історичної архітектури» – з цими твердженнями погоджуються 98% опитаних.

20. І фокус-групи, і репрезентативне опитування демонструють провідну позицію сатирика одеського походження Михайла Жванецького як особи, що найбільше асоціюється з Одесою. В найбільш популярні 10 варіантів увійшли діячі різних сфер минулих історичних епох. Здебільшого це діячі культури та мистецтва як одеського походження, так і ті, частина життя та творчості яких була пов'язана з містом. Більшість із них належать до радянського періоду міста. Частина з них відіграла важливу роль у створенні Одеського міфу (Михайло Жванецький, Леонід Утьосов, Ілля Ільф, Ісаак Бабель) або є персонажами цього міфу, зокрема «бандитської Одеси» (Мішка Япончик).

21. В масовому опитуванні найменше обирали сучасних відомих одеситів як особистостей, що символізують місто. Також респонденти фокус-груп визнали, що їм важко назвати діячів минулого, які б символізували українську Одесу. Водночас 80% опитаних погоджуються з тезою, що Одеса має розвиватись як українське місто.

22. В ході фокус-груп виявилось, що для багатьох учасників найбільш важливими є події, які відбуваються в Одесі та в Україні зараз. Вони вважають, що потрібно акцентувати саме на сучасності як найбільш визначній епосі. Натомість в репрезентативному опитуванні більшість підтримала думку, що всі епохи є однаково важливими в історії Одеси.

23. В ході фокус-груп були названі різноманітні матеріальні та нематеріальні об’єкти, що складають одеську культурну спадщину. До матеріальних можна віднести історичні будівлі в центрі міста, які мають статус пам’яток архітектури, а зараз стали об’єктом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; природні ландшафти (зелені зони, морське узбережжя, пляжі та схили), а також окремі елементи та деталі (старовинні двері, вікна, рами, бруківка). В якості нематеріальних називали одеський спосіб життя, одеський колорит, родинні традиції, локальну кухню, а також мультикультурність міста. В репрезентативному опитуванні респонденти роблять акцент на нематеріальній спадщині, а саме на одеському гуморі, говірці та традиціях.

24. Під час обговорення культурної спадщини респонденти звертали увагу на занедбаний стан архітектури та загрозу для її збереження. Мова йде не тільки про пошкодження або знищення пам’яток архітектури внаслідок обстрілів, але і про такі проблеми як безконтрольна заміна власниками старовинних елементів будівель на нові матеріали, «візуальне «сміття», забудова міста висотними новобудовами, брак або відсутність якісних реставраційних робіт, як наслідок, знесення будівель, що є пам’ятками архітектури, знищення зелених зон. Водночас в репрезентативному опитуванні респонденти скоріше не погоджуються, ніж погоджуються, з тезою, що Одеса – місто бруду та занедбаної архітектури.

25. Способом збереження культурної спадщини, на думку респондентів, має стати більша увага від державних та місцевих органів влади, переведення пам’яток архітектури в державну власність, залучення коштів для її реставрації та збереження, зокрема за допомогою залучення грантової допомоги.

26. Як загрози для збереження культурної спадщини під час фокус-груп було названо також знесення пам’яток архітектури та пам’ятників через Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». В рамках дискусії щодо того, що потрібно робити з культурною спадщиною часів Російської імперії та Радянського Союзу, а також топонімікою, присвяченою особам тих історичних епох, були виловлені різні підходи та точки зору. Учасники фокус-груп багато наголошували на поміркованому підході, в рамках якого варто окремо розглядати кожну особистість, на честь якої названо вулицю чи встановлено пам’ятник, залучати експертів та громадськість до обговорення кожного конкретного кейса, проводити роз’яснювальну роботу щодо необхідності демонтажу пам’ятника чи

перейменування вулиці. Проте в репрезентативному опитуванні лише одна теза знайшла однозначну підтримку більшості – про те, що варто позбутися всіх символів радянського минулого.

27. В ході фокус-груп було виявлено існування різних міських міфів, як певних стійких уявлень про місто, його історію, культуру, значущих місць, персонажів та подій. Дослідники умовно поділили ці міфи на групи: «міфи одеського колориту», здебільшого сформовані у радянські часи, міфи «бандитської Одеси», міфи Одеси як туристичного та курортного міста, міфи про особливість та окремість Одеси, міфи національної та культурної приналежності міста, а також негативні міфи.

28. Репрезентативне опитування демонструє домінування у респондентів уявлення про Одесу як туристичного та курортного міста з красивою історичною архітектурою («місто моря та сонця», «місто красивої та історичної архітектури», «Одеса — толерантне та гостинне місто», «Одеса — місто туризму та гарного відпочинку», «Місто смачної їжі та гарних ресторанів, «Одеса — безтурботне та розслаблене місто»), місто креативності та підприємництва («місто творчих та креативних людей», «місто митців та музикантів», «місто молоді та студентів», «місто торгівлі та підприємництва»).

29. Також в уявленнях одеситів про місто знайшли своє відображення твердження, які можна віднести до міфів одеського колориту. А от твердження, з якими не погодилась більшість респондентів це «Одеса — місто волонтерства та громадської активності» та «Одеса — проросійське місто». Зауважимо, що для підтвердження взаємозв'язків між різними уявленнями про Одесу та їх класифікацію у групи міфів варто провести глибший аналіз із застосуванням різних методів, зокрема, факторного аналізу.

30. Окремою темою є ставлення одеситів до різних міфів національної та культурної приналежності міста. Респонденти в опитуванні майже однаково підтримують твердження «Одеса — українське місто» та «Одеса — мультикультурне місто», а також більшість підтримує твердження «Одеса — єврейське місто». Це підтверджує результати фокус-груп про те, що міф української Одеси в уявленні респондентів не суперечить міфу мультикультурності. Більшість (80%) вважає, що Одеса, в першу чергу, має розвиватись як українське місто. Також приблизно в однаковій мірі підтримується вектор розвитку Одеси як мультикультурного (54%) та європейського міста (53%).

31. Одесити однозначно не підтримують тезу «Одеса — проросійське місто» та не хотіли б, щоб існували такі асоціації про місто. Щодо тез про те, що «Одеса має зберегти культурну спадщину часів Російської імперії» та про те, що «місто розвивалося в радянський час і треба це шанувати» більшість респондентів демонструє невизначеність або нейтральність. Серед тих, хто зайняв визначену позицію більше противників подібних тез, ніж прихильників.
32. Таким чином, однозначні та позитивні оцінки у респондентів отримує уявлення про Одесу як туристичного та курортного міста з красивою історичною архітектурою, міста креативності та підприємництва, міста зі своєю локальною культурою та колоритом. Для одеситів важливим є збереження історичної архітектури Одеси, її традицій, свят та гумору. Матеріальна та нематеріальна спадщина часів, створена за часів Російської імперії та Радянського Союзу, а також відомі особистості, культурні та громадські діячі, що жили та діяли в ці часи в Одесі, є для одеситів важливою частиною історії та потребують збереження. Ставлення до спірних діячів, особливо державних та військових, які брали участь в злочинах проти України або ж виступають приводом для російської пропаганди (наприклад, Катерина ІІ) є неоднозначним, як і думка, що робити з історичною пам’яттю щодо них. Водночас ні у його не викликає сумнівів, що зараз Одеса не є проросійським містом, а є українським містом і має розвиватися в цьому напрямку.
33. Більша частина одеситів вважає, що Стратегія культурного розвитку міста має впроваджуватися вже після війни, а зараз це є не на часі.

	Таблиці розподілу відповідей респондентів

Дослідження проведено ГО «Сприяння міжкультурному співробітництву» на замовлення ГО «Піксельовані Реальності».

Автори:

Тетяна Кривошея, кандидатка соціологічних наук, голова соціологічних проєктів ГО «Сприяння міжкультурному співробітництву».

Вікторія Баласанян, старша експертка з проведення соціальних досліджень ГО «Сприяння міжкультурному співробітництву».

Проєкт «Підтримка реалізації Стратегії культурного розвитку Одеси» координується ГО «Пікселейтід Реалітіз» у партнерстві з Департаментом культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради, фінансується ЄС в рамках проєкту EU4Culture, що реалізується Гете—Інститут у партнерстві з Данським інститутом культури, Чеськими Центрами та Французьким Інститутом у Грузії.

©2024, Одеса, ГО «Пікселейтід Реалітіз»